

KONING, KEIZER, *PRÉSIDENT*

Franse centrumpolitici en de republikeinse monarchie van de Vijfde Republiek (1958-2024)

Masterscriptie

MA Geschiedenis: Politiek & Parlement

M.G.J. Eggink, BSc

s4531930

Onder begeleiding van

prof. dr. J.G.M.M. Rosendaal

Faculteit der Letteren

Radboud Universiteit

Ingeleverd op

15 maart 2025

*“La République, moi je veux bien, pourvu que ce soit Napoléon qui soit roi...”*¹

— uitspraak toegeschreven aan een negentiende-eeuwse plattelander

¹ Genoemd in Jacques Julliard, ‘La tentation du Prince-Président’, *Pouvoirs* 41 (1987) 27.
Nederlandse vertaling: “De Republiek, die wil ik wel, maar op voorwaarde dat Napoleon koning is.”

INHOUDSOPGAVE

Inleiding.....	3
Terug naar de Vierde Republiek?	4
Het Franse centrum	5
(Semi)Presidentiële macht	9
Opzet van het onderzoek.....	11
Een republikeinse monarchie? (1958-65)	13
Institutionele instabiliteit en de terugkeer van De Gaulle	13
<i>La République gaulienne</i>	14
Een rechtstreeks verkozen president (1962).....	15
Crises en polarisering (1965-81).....	17
Georges Pompidou.....	18
Simone Veil.....	21
<i>Cohabitations</i> en partijpolitiek (1981-2002).....	24
François Mitterrand.....	25
Édouard Balladur	29
Van <i>septennat</i> naar <i>quinquennat</i> (2000)	32
Presidentiële macht in een synchroon stelsel (2002–)	33
Sarkozy’s “modernisering van de instituties” (2008)	33
François Bayrou	35
Emmanuel Macron.....	38
Conclusie	41
De ontwikkeling van presidentiële macht en het gedachtegoed van centrumpolitici	41
Een nieuwe fase in de Vijfde Republiek?	43
Bronnenoverzicht.....	45
Primaire bronnen.....	45
Secundaire bronnen.....	49
Bijlage: stroomschema politieke partijen in de Vijfde Republiek	53

INLEIDING

Het is de avond van 9 juni 2024. Frankrijk heeft zich zojuist uitgesproken in de verkiezingen voor het Europese Parlement. *Rassemblement national* (RN) van Marine Le Pen (1968–) lijkt deze verkiezingen met meer dan twee keer zo veel stemmen als de lijst van president Emmanuel Macron (1977–) te zullen winnen. RN-partijleider Jordan Bardella (1995–) roept Macron daarom op om het parlement te ontbinden en nieuwe verkiezingen uit te roepen. Diezelfde avond nog verrast het Franse staatshoofd vriend en vijand door hieraan gehoor te geven en nieuwe parlementsverkiezingen² voor de *Assemblée nationale* uit te roepen, waartoe hij op grond van artikel 12 van de Franse *Constitution* het recht heeft.³

Het Franse kiesstelsel is relatief uniek: een meerderheidsstelsel met twee stemrondes. Meestal is dit in de tweede ronde een simpele 1-tegen-1-strijd, maar de uitslag van de eerste ronde van deze verkiezingen verhindert dit: omdat artikel L162 van de Franse Kieswet voorschrijft dat alle kandidaten die 12,5% van de ingeschreven achter verzamelen doorgaan naar de tweede ronde (*ballotage*) gingen in een recordhoeveelheid van omstreeks 305 kiesdistricten drie kandidaten door naar de tweede ronde. De linkse verkiezingsalliantie *Nouveau Front populaire* (NFP) en de centrumalliantie *Ensemble* van president Macron beloofden daarop beide hun kandidaat terug te trekken als deze derde was geworden in de eerste ronde en een kandidaat van RN in dat district aan de leiding ging, opdat een kandidaat met “de waarden van de Republiek” van links of het centrum in die districten zou winnen.⁴ Dat gebeurde op massale schaal: hoewel RN in de eerste ronde nog in 297 kiesdistricten als de grootste uit de bus kwam, won NFP uiteindelijk de verkiezingen met 182 zetels, gevolgd door *Ensemble* met 168 zetels, met pas op de derde plaats *Rassemblement national*, met 143 zetels.

Deze uitslag zorgde voor een ongekende situatie in de *Assemblée*, die daarmee in grofweg drie vergelijkbare blokken verdeeld werd. Hoewel het linkse blok de verkiezingen had gewonnen, besloot president Macron om een centrumrechtse politicus van *Les Républicains* (LR) aan te wijzen als premier, in een coalitie met zijn eigen blok. Michel Barnier (1951–), voordien voornamelijk bekend als Europees Brexitonderhandelaar maar ook meervoudig Frans oud-minister en Eurocommissaris, werd de opvolger van premier Gabriel Attal (1989–). Doordat Barnier niet over een absolute (en zelfs geen relatieve⁵) meerderheid in de *Assemblée* beschikte, had de premier het bijzonder lastig om een meerderheid achter zijn begrotingswet voor 2025 te krijgen. Na stukgelopen onderhandelingen hierover met RN greep de regering naar een constitutioneel paardenmiddel, alinea 3 van artikel 49 van de *Constitution*, ook wel *le quarante-neuf trois* genoemd, dat een regering de mogelijkheid geeft om haar verantwoordelijkheid in de waagschaal te stellen door een wet zonder stemming aan te nemen. De constitutionele voorwaarde

² Deze verkiezingen worden in Frankrijk ook wel de wetgevende verkiezingen (*élections législatives*) genoemd.

³ William Audureau, ‘Tout comprendre à la dissolution de l’Assemblée nationale: conditions, précédents, conséquences...’, *Le Monde* (14 juni 2024), https://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2024/06/09/qu-est-ce-que-la-dissolution-de-l-assemblee-nationale_6238345_4355770.html (geraadpleegd 12 december 2024).

⁴ Lucile Descamps, ‘Législatives: entre 285 et 315 triangulaires possibles après le premier tour’, *Le Parisien* (1 juli 2024), <https://www.leparisien.fr/elections/legislatives/legislatives-2024-vers-un-nombre-record-de-triangulaires-a-l-issue-du-premier-tour-30-06-2024-VF5REUFN6ZGVVO6A6FO7BJEO34.php> (geraadpleegd 14 december 2024).

⁵ *Majorité relative*, wordt in Frankrijk gebruikt om het grootste blok mee aan te duiden. Vergelijkbaar met *plurality*.

hiervoor is dat in de 48 uur daarna geen *motion de censure*, feitelijk een motie van wantrouwen, wordt aangenomen door de *Assemblée*. Een dergelijke motie kwam echter van zowel het linker- als het rechterblok en uiteindelijk steunde vrijwel de gehele oppositie, inclusief RN, de motie van links. Daarmee steunde RN overigens een motie die expliciet afkeurde dat de regering met “extreemrechts” had onderhandeld. Hiermee viel de regering-Barnier en werd de president gedwongen binnen een jaar zijn derde premier aan te wijzen. Dit was daarnaast de eerste keer sinds 1962, toen in reactie op het door toenmalig president Charles de Gaulle (1890–1970) aangekondigde referendum over de directe verkiezing van de president, dat een *motion de censure* de benodigde meerderheid haalde om een regering de laan uit te sturen en de eerste maal in de geschiedenis van de Vijfde Republiek dat dit geschiedde na een procedure op basis van alinea 3 van artikel 49 van de *Constitution*.⁶ De crisis voor het politieke centrum van Emmanuel Macron en coalitiegenoten was daarmee compleet. Wat is nu nog de positie van het centrum ten aanzien van de macht en hoe heeft die zich in de Vijfde Republiek ontwikkeld tot de huidige situatie?

Terug naar de Vierde Republiek?

Meerdere commentatoren—waarbij in Frankrijk geldt dat de scheidslijnen tussen wetenschap, commentaar en politiek vrij dun zijn—hebben op de politieke crisis van 2024 gereageerd, onder wie staatsrechtgeleerde en politicoloog Christophe Boutin (1959–), die stelt dat de situatie stevig doet denken aan de instabiliteit en het gebrek aan slagkracht van de Vierde Republiek. Charles de Gaulle had hier juist afstand van willen nemen met het aannemen van de *Constitution* van 1958, opgesteld door een groep die werd aangevoerd door Michel Debré (1912–1996). In deze nieuwe *Constitution* kreeg de uitvoerende macht aanzienlijk meer macht toebedeeld.⁷ Zeker door het referendum van 1962 dat vastlegde dat de president vanaf de daaropvolgende verkiezingen rechtstreeks gekozen zou worden is de persoonlijke macht van de president vergroot. Hij heeft vanwege dit referendum immers, rechtstreeks uit de handen van het volk, zijn eigen mandaat ontvangen. Dat persoonlijke en door het volk gelegitimeerde mandaat gaf de president een nieuwe positie in het Franse staatsbestel. In de *Constitution* van 1958 werd de president nog getrappt verkozen via een kiescollege bestaande uit afgevaardigden uit het parlement, algemene raden en de parlementen van overzeese gebiedsdelen, de zogeheten *oultre-mers*. Na de hervorming door De Gaulle is ook een aantal andere hervormingen doorgevoerd met betrekking tot de presidentiële macht, waarbij de hervormingen van 2000 en 2008 het grootste effect hadden. Mogelijk hebben deze hervormingen, gesteund door een breed scala aan politieke kleuren, mede geleid tot de preciaire situatie van nu.

⁶ Iedere andere keer dat een regering viel, was dat door het terugtreden van een regering zelf. Emiliano Grossman, ‘The President’s Choice? Government and Cabinet Turnover under the Fifth Republic’ in: Emiliano Grossman en Nicolas Sauger eds., *France’s Political Institutions at 50* (Londen 2013) 26-44. doi: 10.4324/9781315869032.

⁷ Het volgende hoofdstuk gaat dieper in op de (historische) context rond het aannemen van deze nieuwe *Constitution*.

Het Franse centrum

Politici in het centrum van de Franse politiek vervullen in dit onderzoek een centrale rol, omdat zij al sinds de vroege jaren van de Vijfde Republiek om hervormingen hebben gevraagd van de balans tussen de instituties en de sterke rol van de president. Hierin hadden zij in veel gevallen een sleutelrol: in het politieke midden of aan de randen van de traditionele ideologieën, wat hen over het algemeen in staat heeft gesteld om bruggen te slaan en compromissen te sluiten om dergelijke hervormingen van de instituties door te kunnen voeren. Maurice Duverger (1917-2014), politicoloog en Frans rechtsgeleerde met een specialisatie in constitutioneel recht, stelt het sterker: namelijk dat het Franse politieke landschap van 1789 tot 1964 voornamelijk door dit “*éternel marais*” van centrisme is gedomineerd.⁸ Perspectieven van politici uit dat centrum zijn dan ook zeer waardevol in het verschaffen van inzichten in de dynamiek van de Franse politiek van de afgelopen decennia en de interactie tussen de uitvoerende macht en het parlement. Eerst is het echter van belang om een definitie te geven aan dit centrum en de ontwikkeling van centristische stromingen in Frankrijk te duiden. Daarom wordt in het volgende gedeelte eerst beknopt een historische oorsprong van het centrisme herleid.

Historische benadering van het centrum

De termen “centristisch” en “centrisme” verschenen pas in 1921 en 1936 in de Franse woordenboeken.⁹ Toch komt een centristische politiek al aanzienlijk langer voor in de Franse Republiek en haar voorgangers, hoewel de term “centrum” ietwat anachronistisch is voor de omstandigheden waarbinnen de toenmalige stroming zich bevond. De Nationale Conventie (1792-1795), de constituerende assemblee tijdens de Franse Revolutie (1789-1799), kende een drietal groeperingen: de *Gironde*, die haar oorsprong al had in de daaraan voorafgaande Wetgevende Vergadering (1791-1792), de *Montagne* (berg) en de *Marais* (moeras/veld). De *Marais* was hierin de grootste, meest gematigde groepering en trachtte de radicale *montagnards* te matigen. *Marais* geldt als een term die nog altijd voor het centrum gebruikt wordt, zo ook door Duverger in zijn theorie van het *éternel marais*.

Na de Revolutie en de heerschappij van Napoleon I volgde de *Restauration* van het huis van Bourbon. Gedurende dit regime ontwikkelde zich een groep liberale filosofen en politici die de monarchie en de idealen van de Revolutie met elkaar wilden verzoenen. Zij werden aangeduid als de *doctrinaires*. Deze groep werd weggevaagd door de tweede koning onder de *Restauration*, koning Karel X (*Charles X*), wat mede tot de julirevolutie van 1830 leidde. Tijdens de julimonarchie (1830-1848) die hieruit voortkwam, werd onder koning Lodewijk Filips (*Louis-Philippe Ier d’Orléans*) getracht om *le juste milieu* te vinden, het “juiste midden” tussen de conservatieve monarchisten enerzijds en de revolutionairen anderzijds, om zo de stabiliteit van het bestuur te waarborgen, voortbouwend op de principes

⁸ Maurice Duverger, ‘L’éternel marais. Essai sur le centrisme français’, *Revue française de science politique* 14:1 (1964) 33-51.

⁹ Gwénaél Lamarque, ‘La Monarchie de Juillet: une monarchie du centre? Le “juste-milieu”: évolutions et contradictions de la culture orléaniste juillet 1830-février 1848’ in: Sylvie Guillaume ed., *Le centrisme en France aux XIXe et XXe siècles: un échec?* (Pessac 2005).

van de *doctrinaires*.¹⁰ De koning werkte hierin onder andere samen met de “orleanistische” fractie onder leiding van François Guizot (1787-1874), waaraan ook deze voormalige *doctrinaires* deelnamen.

René Rémond (1918-2007) ziet dit *orléanisme*, vernoemd naar het huis van Orleans van koning Lodewijk Filips, in zijn invloedrijke werk *Les Droites en France* als de oorsprong van liberaal centrum-rechts.¹¹ Daarnaast noemt hij het *légitimisme* en *bonapartisme*. Deze drie stromingen, die overigens ook elk een eigen erfgenaam van het Franse Koninkrijk dan wel Keizerrijk aanhingen,¹² worden stuk voor stuk door René Rémond gezien als de oorsprong van een aparte stroming binnen de rechtse ideologie. Volgens Rémond treft het orleanisme met name het legitimisme lijnrecht tegenover zich. Dat valt niet volgens de traditionele links-rechtsverdeling te verklaren, wel via de in de politicologie beargumenteerde transnationale breuklijn, globalistisch versus antiglobalistisch, vergelijkbaar met hoe centristen en liberalen zich in de jaren ‘80 afzetten tegen de politiek van *Front national* (FN).¹³ Legitimisme komt dan ook vooral overeen met het huidige rechtsradicalisme: conservatief, reactionair en nativistisch.

Tijdens de Vierde Republiek, maar ook daarvoor al, wordt voornamelijk de christendemocratie gezien als het politieke centrum. Hoewel deze stroming nog altijd haar doorwerking heeft in het huidige Franse centrum, is er momenteel geen grote christendemocratische partij in Frankrijk. De reden hiervoor is gelegen in het Franse principe van *laïcité*, een zuivere scheiding van kerk en staat, die een lange geschiedenis kent in Frankrijk.

Sylvie Guillaume (1948–), toonaangevend op het gebied van (politiek-historisch) onderzoek omtrent centrisme en in het bijzonder Frankrijk poneert de stelling dat centrisme altijd relatief is aan de periode waarin dit zich voordoet: het *juste milieu* kan alleen begrepen worden in relatie tot het contra-revolutionaire traditionalisme en de republikeinse idee, radicalisme alleen in relatie tot socialisme en liberalisme.¹⁴ Guillaume spreekt liever van centristische momenten, zoals het “*moment giscardien*” ten tijde van Valéry Giscard d’Estaing (1926-2020), Frans president van 1974 tot 1981.

Naar een dekkende definitie

De historische verklaring van René Rémond geeft een oorsprong van liberaal centrumrechts, maar leidt nog niet tot een dekkende definitie van het centrum in de brede zin, omdat deze geen verklaring geeft voor centrupolitici aan de linkerzijde van het politieke spectrum. Een definitie die rekening houdt met beide zijden is onderwerp van debat en discussie in de (Franse) historiografie en politicologie.

Het Franse woordenboek van Larousse stelt dat centrisme een politieke houding of opvatting is die is gebaseerd op de afwijzing van extremen en dus feitelijk alle politiek is die niet op de uiterste flanken

¹⁰ Aurelian Crăiuțu, *Liberalism under siege: the political thought of the French doctrinaires* (Lanham 2003).

¹¹ René Rémond, *Les droites en France* (4de druk; Parijs 1982).

¹² Orleanisten steunden de erfgenamen van koning Louis-Philippe van Orléans, de legitimisten de erfgenamen van Charles X van Bourbon. De bonapartisten steunden de erfgenamen van Napoléon III van het Huis Bonaparte.

¹³ Liesbeth Hooghe en Gary Marks, ‘Cleavage theory meets Europe’s crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage’, *Journal of European Public Policy* 25:1 (2018) 109-135. doi: 10.1080/13501763.2017.1310279.

¹⁴ Sylvie Guillaume ed., *Le centrisme en France aux XIXe et XXe siècles: un échec?* (Pessac 2005) 10.

wordt gevoerd.¹⁵ Duverger stelde dat het centrum in ieder geval geen doctrine kan zijn, omdat het intern verdeeld is tussen centrumlinks en centrumrechts.¹⁶ Dit leidt tot een vervolgvraag, namelijk: als centrisme geen doctrine is maar links en rechts bedrijven deze strategie wel, wat zegt dit dan over links en rechts? Deze vraag wordt hieronder verder uitgewerkt.

Centrum als traditioneel (centrum)links en (centrum)rechts

François Furet (1927-1997) stelt dat over de jaren zowel deze traditionele linkse als rechtse partijen, de *Parti socialiste* (PS) en het huidige *Les Républicains* en voorgangers, structureel naar het midden van het politieke spectrum zijn opgeschoven om daarmee de meeste kans te maken op brede steun onder de bevolking.¹⁷ Jacques Julliard (1933-2023) bepleit dat dit tevens voortkomt uit de wens van de Fransen om vanuit het centrum bestuurd te worden, ondanks de bipolarisatie van het Franse systeem.¹⁸ De beste tegenstander voor een centrumlinkse kandidaat is volgens Furet niet een centrumrechtse (en vice versa), maar juist een geduchte radicale tegenstander zoals het *Front national*. Volgens Furet is dit de reden dat Lionel Jospin (1937–) en François Mitterrand (1916-1996) in 1986 de verkiezingen overtuigend konden winnen en dat steeds meer verkiezingen in zijn ogen met name tot een verlies leiden van extreemrechts in plaats van tot “echte winst” voor de winnaar.¹⁹ Radicalisme lijkt zo de sleutel tot de macht: degene die de meeste stemmen tegen het radicalisme verzamelt in het centrum, is degene die wint.²⁰ Luc Ferry (1951–), politicoloog, filosoof en oud-minister van Jeugd, Nationaal Onderwijs en Onderzoek, schreef meerdere columns in *Le Figaro* over de gevaren van een centristisch bestuur, dat zonder mogelijke *alternance* (afwisseling, zoals tussen links en rechts) volgens hem alleen tot extremisme kan leiden.²¹

Op basis van de theorie van Furet zouden dus zowel de PS als *Les Républicains* en diens voorlopers tegenwoordig aangemerkt kunnen worden als (een vorm van) een centrumpartij. Waar LR centrumrechts op het politieke spectrum is gebleven met RN verder op (extreem)rechts, heeft de PS een afslag terug naar links genomen door zich eerst aan te sluiten bij de linkse samenwerking *Nouvelle Union populaire écologique et sociale* (NUPES, 2022-2023) en vervolgens bij het NFP in reactie op de onverwachts aangekondigde parlementsverkiezingen van 2024. Voor de PS valt het dus te betwisten of de definitie van een centrumpartij standhoudt, hoewel de samenwerking met het linkse blok meer een strategische dan een ideologische zet lijkt te zijn geweest: de PS hielp de regering van premier Bayrou

¹⁵ ‘Centrisme’, *Encyclopédie Larousse en ligne*, <https://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/centrisme/32214> (geraadpleegd 15 december 2024).

¹⁶ Maurice Duverger, *Les partis politiques* (Parijs 1992) 245.

¹⁷ François Furet, ‘L’énigme française’, *le Débat* 96 (1997) 43-49.

¹⁸ François Furet, Jacques Julliard en Pierre Rosanvallon, *La République du centre: la fin de l’exception française* (Parijs 1989) 76.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Gianfranco Baldini en Adriano Pappalardo, ‘Majoritarian Systems’ in: Idem eds., *Elections, Electoral Systems and Volatile Voters* (Londen 2008) 38-59.

²¹ Luc Ferry, ‘Luc Ferry: “Pourquoi je ne suis pas centriste”’, *le Figaro* (28 februari 2018), <https://www.lefigaro.fr/vox/politique/2018/02/28/31001-20180228ARTFIG00296-luc-ferry-pourquoi-je-ne-suis-pas-centriste.php> (geraadpleegd 22 februari 2025).

aan een meerderheid voor diens begrotingswet voor 2025 door te weigeren om de begroting van een centrumcoalitie te censureren, zoals met name de radicaallinkse fractie binnen NFP van plan was.²²

Een noot die bij deze stellingname van François Furet geplaatst moet worden is dat hij mis zat met betrekking tot zijn verwachtingen omtrent *Front national*: hij dacht dat FN/RN slechts een tijdelijke mismatch zou zijn in plaats van een duurzame afsplitsing binnen het politieke bestel.²³ Met de kennis van bijna dertig jaar later blijkt dat de normalisering (*dédiabolisation*) van RN zich sinds de jaren '80 dusdanig heeft doorgezet dat de partij vrijwel standaard de grote tegenstander is van de presidentskandidaat en ook in de Assemblée sterker vertegenwoordigd is. Zo was Marine Le Pen in de presidentsverkiezingen van zowel 2017 als 2022 de tegenstander van Emmanuel Macron in de tweede ronde, waar Le Pens vader, Jean-Marie Le Pen (1928-2025), in de tweede ronde van de verkiezingen van 2002 door Jacques Chirac (1932-2019) werd verpulverd met een uitslag van 18% tegen Chiracs 82%.

Gezien de groeiende invloed van radicalisme is ook een gangbare politicologische theorie over *mainstream parties* relevant voor dit onderzoek. Hoewel nog geen consensus is bereikt over de exacte definitie van mainstreampartijen, vertonen centumpartijen in de definitie van Duverger en Furet hier wel sterke overeenkomsten mee. De theorie betreft partijen die gevestigd en relevant zijn in een politiek bestel en over het algemeen hebben deelgenomen aan de macht. Saillant aan deze theorie is de vatbaarheid van een systeem dat rijk is aan mainstreampartijen voor “uitdager”-partijen (*challenger parties*).²⁴

Uit de wetenschappelijke discussie over het centrum en centrisme in Frankrijk blijkt dat een koppeling van de theorieën van Duverger over het *éternel marais* en van Furet over centrumlinks en -rechts het beste standhouden om de houding van centumpolitici ten opzichte van presidentiële macht te bestuderen, aangezien deze theorieën samen de meest veelomvattende definitie geven waarbinnen een duidelijk aantal sleutelfiguren past die over de jaren van de Vijfde Republiek hun visie presidentiële macht hebben uitgesproken.

²² Sandrine Cassini, ‘Budget: la décision du PS de ne pas censurer le gouvernement Bayrou secoue le NFP sans le rompre’, *Le Monde*, https://www.lemonde.fr/politique/article/2025/02/04/budget-la-decision-du-ps-de-ne-pas-censurer-le-gouvernement-bayrou-secoue-le-nouveau-front-populaire-sans-le-rompre_6530416_823448.html (geraadpleegd 5 februari 2025).

²³ François Furet, ‘Droite, gauche, centre. L’exception française: fin ou recommencement?’, *le Débat* 52 (1988) 11-14.

²⁴ Piero Ignazi, ‘The failure of mainstream parties and the impact of new challenger parties in France, Italy and Spain’, *Italian Political Science Review* 51 (2021). doi: 10.1017/ipo.2020.26.

(Semi)Presidentiële macht

Ook de thematiek van presidentiële macht in specifieke zin en constitutionele hervorming in de Vijfde Republiek in brede zin is een veelbesproken onderwerp, dat hieronder verder uitgewerkt wordt. Naast dat bijvoorbeeld *La France insoumise* (LFI), de radicaallinkse fractie van NFP van presidentskandidaat Jean-Luc Mélenchon (1951–), al jaren oproept tot het opstellen van een nieuwe *Constitution* om over te gaan tot de Zesde Republiek, zoals ook François Bayrou in het verleden deed (zie de bespreking van Bayrou op p. 35), is aan presidentiële macht al aardig wat inkt gewijd door meerdere historici, politicologen en politici, die zich in Frankrijk vaak in wetenschappelijke debatten mengen.

Een toonaangevend onderzoeker die hierin niet onbenoemd kan blijven is wederom Maurice Duverger. Duverger is het brein achter de politicologische wetmatigheid, de “wet van Duverger”, die stelt dat een meerderheidsstelsel in de meeste gevallen leidt tot een bipolarisering van het systeem, waardoor een regering vaak slechts uit één partij hoeft te bestaan en wat de stabiliteit en efficiëntie van de regering ten goede komt.²⁵ Hiermee staat Duverger lijnrecht tegenover Arend Lijphart (1936–), die juist beargumenteert dat een proportioneel bestel het meest stabiele stelsel is door de eerlijkere politieke representatie.²⁶ De kracht van een meerderheidsbestel is dus politieke besluitvaardigheid, waar de kracht van een proportioneel stelsel ligt in de politieke inclusiviteit.²⁷ In 2003 schreven Jan-Erik Lane (1946–) en Svante Ersson (1947–) dat Frankrijk “*as majoritarian a polity as there can be*” is. Dit levert echter een spanning op met de realiteit van nu: het meerderheidsstelsel in Frankrijk lijkt juist voor grotere politieke en bestuurlijke instabiliteit te zorgen, omdat het niet tot een duidelijke meerderheid leidt. Het gedeelte van Duvergers stelling dat een meerderheidsstelsel stabielere regeringen biedt, lijkt in dit geval dus pertinent onjuist. Voor de institutionele bewegingen en polarisering van het Franse bestel tussen centrumlinks en centrumrechts biedt zijn theorie echter wel een verklaring.

Maurice Duverger was ook een van de eerste geleerden die zich uitliet over het semipresidentialisme (in Frankrijk) en geldt als een van de aanstichters van de bredere discussie over deze vorm van bestel. Hoewel nog altijd geen consensus is bereikt over wat de exacte invulling van de term zou moeten zijn, wordt Frankrijk vaak “het archetype” van een dergelijk semipresidentieel stelsel genoemd.²⁸ Het bestaan van een semipresidentieel stelsel impliceert dit zich ergens tussen een presidentieel en niet-presidentieel (dus parlementair) stelsel moet bevinden, maar de precieze definitie van semipresidentialisme blijft onderwerp van discussie.²⁹ Gedurende zijn gehele leven bleef Duverger zijn theorie omtrent semipresidentialisme bijstellen om de wetenschappelijke commentaren en kritiek van repliek te dienen.

²⁵ Maurice Duverger, *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State* (Londen 1964).

²⁶ Arend Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-six Countries* (New Haven 1999).

²⁷ Jan-Erik Lane en Svante Ersson, ‘French Politics: the Virtues of Majoritarian Democracy’, *French Politics* 1 (2003) 119-134. doi: 10.1057/palgrave.fp.8200013.

²⁸ Robert Elgie, ‘Duverger, Semi-presidentialism and the Supposed French Archetype’ in: Emiliano Grossman en Nicolas Sauger eds., *France’s Political Institutions at 50* (Londen 2013) 6-25.

²⁹ Horst Bahro, Bernhard H. Bayerlein en Ernst Veser, ‘Duverger’s Concept: Semi-presidential Government Revisited’, *European Journal Of Political Research* 34 (1998) 201–224. doi: 10.1023/a:1006997512807.

De meest neutrale keuze voor een definitie van semipresidentialisme is de “constitutionele” definitie die Robert Elgie (1965-2019) hanteert: een democratisch bestel waarin de grondwet voorziet in een direct verkozen president voor een vaste termijn en een premier en regering die verantwoordelijk zijn voor de wetgeving.³⁰ Deze definitie baseert zich niet op vrij te interpreteren termen als “vrij aanzienlijke bevoegdheden” van een president zoals Duverger die hanteert, maar slechts op de feitelijke constitutionele gronden waar het bestel op berust.³¹ Er is in een dergelijk systeem dus niet enkel een president, maar ook een premier en regering met wetgevingsverantwoordelijkheid. Juist die verantwoordelijkheid is ook waar het in de actualiteit van de Franse politiek knelt: de regering-Attal werd door president Macron ontbonden (middels *dissolution*, artikel 12 *Constitution*), waarna de regering-Barnier bij gebrek aan een meerderheid in het parlement de begrotingswetten middels het beruchte artikel 49-3 probeerde aan te nemen en daarvoor door de *Assemblée* naar huis gestuurd werd. Daarmee werd Michel Barnier de kortstzittende premier in de geschiedenis van de Vijfde Republiek.

Cruciaal in de benadering van deze vormen van (semi)presidentiële macht is dat de president volgens de *Constitution* wel over een macht kan beschikken, maar deze niet noodzakelijk hoeft in te zetten. Dit is afhankelijk van de manier waarop de *Constitution* gelezen wordt: op presidentiële of op parlementaire wijze. Zo koos president Chirac voor een parlementaire lezing van de Franse Grondwet door op verzoek van zijn *premier ministre* het parlement te ontbinden in 1997. Dit bracht hem in een lastig parket omdat hij zijn politieke tegenstander na de verkiezingen moest aanwijzen als zijn nieuwe premier. Zo werd de president langer opgezadeld met een parlementair regime, waar hij anders slechts twee jaar voor het einde van zijn termijn een eventuele *cohabitation*, een gedeelde uitvoerende macht met de politieke opponent (president-premier), had moeten dulden.

Wat in dit onderzoek onder presidentiële macht wordt verstaan, is een combinatie van (1) de uitvoerende macht van de gehele regering in het geval van *fait majoritaire*³², waarbij ervan uitgegaan wordt dat de president het primaat heeft over het beleid, en (2) de meer persoonlijke institutionele en constitutionele macht van de president in het geval van een *cohabitation*.

De spanning van de twee manieren van interpretatie van een grondwet in een semipresidentieel stelsel, vormt, naast de theorieën van Furet en Duverger over het centrum, de rode draad in het zoeken naar een verklaring van de ontwikkeling in de verhouding van centrupolitici tot presidentiële macht. De verdere onderzoeksopzet, -aanpak en methodologie worden in het volgende gedeelte uiteengezet.

³⁰ Robert Elgie, ‘Semi-Presidentialism: An Increasingly Common Constitutional Choice’ in Robert Elgie, Sophia Moestrup en Wu Yu-Shan eds., *Semi-Presidentialism and Democracy* (Londen 2011) 1-20.

³¹ Maurice Duverger, ‘A New Political System Model: Semi-Presidential Government’, *European Journal of Political Research* 8 (1980) 180. doi: 10.1111/j.1475-6765.1980.tb00569.x.

³² Wanneer de president beschikt over een eigen meerderheid (*majorité présidentielle*) in de *Assemblée nationale*.

Opzet van het onderzoek

Hoe kan het zo zijn dat de president, ondanks de sterke en persoonlijk gemandateerde macht die besloten ligt in de *Constitution* en de Franse parlementaire tradities, zich toch in de houdgreep van het parlement bevindt? Hoe heeft dit zich zo kunnen ontwikkelen en hoe hebben centrupolitici, die zich nu met een centristische president en premier gegijzeld zien op links en (extreem)rechts, over de jaren over presidentiële macht gedacht? Is deze situatie de eigen schuld van het midden te noemen? Deze vragen hebben aanleiding gegeven tot dit onderzoek, waarin wordt toegespitst op de volgende hoofdvraag:

“Hoe heeft het gedachtegoed van centrupolitici over presidentiële macht in de Vijfde Republiek zich ontwikkeld en in hoeverre verklaart deze ontwikkeling de politieke instabiliteit in Frankrijk in 2024?”

Om de ontwikkeling van het gedachtegoed van centrupolitici over presidentiële macht te kunnen analyseren, is het van belang om de Vijfde Republiek in fases op te delen en alle fases los van elkaar te beschouwen. Dit onderzoek is dan ook diachronisch gestructureerd volgens de vier fasen waarin de Vijfde Republiek door Emiliano Grossman en Nicolas Sauger werd ingedeeld. In 2013 brachten zij een bundel uit met beschouwingen en analyses van de instituties van de Vijfde Republiek, getiteld *France's Political Institutions at 50*.³³ Elke fase wordt gekenmerkt door een bepalende historische context en veranderingen in de praktijk en balans van de instituties van de Republiek, bijvoorbeeld als gevolg van hervormingen of een breuk met parlementaire traditie. De kenmerken van elke fase worden toegelicht in de introductie van elk hoofdstuk.

Het eerste hoofdstuk behandelt de eerste deelvraag: hoe werd presidentiële macht initieel ingericht in de *Constitution* van de Vijfde Republiek, dat wil zeggen in de constitutie die het huidige Franse politieke bestel vanaf 1958 oprichtte, en in welke context en met welke overwegingen gebeurde dat? De periode die hierin behandeld wordt, beslaat grofweg de eerste fase van de Vijfde Republiek, die onder andere de hervorming van de presidentiële verkiezing van De Gaulle omvat, waardoor het politieke bestel in Frankrijk sindsdien aan te merken is als een semipresidentieel stelsel.

Dit hoofdstuk wordt gevolgd door de drie hoofdstukken die de kern van dit onderzoek vormen, waarin de opinies van enkele toonaangevende centristische politici elk aan de hand van discoursanalyse van primaire bronnen als interviews, toespraken en essays verder worden geanalyseerd om te bezien hoe de blik van vooraanstaande centristische figuren op presidentiële macht is ontwikkeld. Het gebruikte bronnenmateriaal is per politicus verspreid over meerdere jaren om zo eventuele veranderingen te kunnen constateren binnen de historische context van de fase waarin de sleutelpersoon wordt bestudeerd. Het onderzoek wordt verder uitgevoerd op basis van de volgende drie deelvragen, naast de reeds genoemde deelvraag voor het eerste hoofdstuk:

³³ Emiliano Grossman en Nicolas Sauger, *France's Political Institutions at 50* (Londen 2013).

- *Hoe wordt in elk van de vier fases van de Vijfde Republiek door centrumpolitici gedacht over presidentiële macht?*
- *Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen de verschillende fases en de rollen van een politicus (president of partij) in de opvattingen van centrumpolitici over presidentiële macht?*
- *Kan gesproken worden over een nieuwe, vijfde fase van de Republiek en zo ja, wat was de rol van centrumpolitici in de totstandkoming daarvan?*

Voor de personen die in dit onderzoek worden beschouwd, namelijk Georges Pompidou, Simone Veil, François Mitterrand, Édouard Balladur, François Bayrou en Emmanuel Macron, is gekozen vanwege (1) hun centristische ideologie, (2) de positie die zij innamen in het midden van de politiek en/of (3) de blijvende invloed die zij hebben achtergelaten op het centrum in de Franse Republiek. Niet voor elke politicus geldt namelijk dat zij deel uitmaakten van een centristische partij of beweging. In elke periode van de Vijfde Republiek (vanaf fase 2) komen telkens twee sleutelfiguren aan bod. De geanalyseerde essays, standpunten of interviews komen niet uitsluitend uit de fases waarin deze personen geplaatst zijn. De politici zijn geplaatst in de fase van de Vijfde Republiek waarin hun impact op het politieke centrum in Frankrijk het grootst was. In elke fase worden een president en een partijpoliticus bestudeerd, om in ieder hoofdstuk een duidelijke weergave te kunnen geven van de spanning tussen de presidentiële en parlementaire praktijk en interpretaties van de *Constitution*. De keuzes voor de sleutelfiguren worden in de kernhoofdstukken per geval verder toegelicht.

Ook wordt in elk van de komende hoofdstukken, die zoals benoemd alle een van de vier fases van de Vijfde Republiek beslaan, kort aandacht besteed aan de constitutionele hervormingen die in die fases tot stand zijn gekomen. Dit zijn voornamelijk de instelling van een directe verkiezing van de president in 1962, het inkorten van de presidentiële termijn van zeven naar vijf jaar in 2000 en de constitutionele hervorming van 2008 die meerdere artikelen in de *Constitution* herschreef. Allereerst wordt in het volgende hoofdstuk de totstandkoming en vervolgens de constitutionele inrichting van de Vijfde Republiek uiteengezet. In de drie daaropvolgende hoofdstukken komen de sleutelpersonen aan bod.

In de bijlage is een stroomschema van eigen hand van de belangrijkste politieke partijen van de Vijfde Republiek toegevoegd aangezien het veelvoud aan namen voor verschillende iteraties van dezelfde politieke bewegingen soms onoverzichtelijk kan zijn.

EEN REPUBLIKEINSE MONARCHIE? (1958-65)

Dit hoofdstuk schetst de historische context waarbinnen de Vijfde Republiek vorm kreeg in 1958, alsook de eerste fase van de Vijfde Republiek (1958-1965). Allereerst schetst het hoofdstuk de instabiliteit van de Vierde Republiek en de situatie waardoor Charles de Gaulle terugkeerde aan het roer van Frankrijk. Vervolgens wordt de *Constitution* van 1958 behandeld, evenals de gedachten (van voornamelijk De Gaulle) achter de rol van de president en diens verhouding tot de bevolking en de *Assemblée nationale*. Ten slotte wordt de eerste belangrijke hervorming van de Vijfde Republiek behandeld, te weten de directe verkiezing van de president zoals door De Gaulle aan de bevolking voorgelegd in het referendum van 1962. Deze hervorming, hoewel die in eerste instantie vooral een democratisering van het bestel lijkt, heeft grote gevolgen gehad voor de verhouding van president tot regering, president tot *Assemblée* en regering tot *Assemblée*.

De eerste fase van de Republiek begint bij de aanname van de *Constitution* van 1958, waarmee de Vijfde Republiek officieel werd uitgeroepen. Deze periode wordt gekenmerkt door De Gaulles tamelijk autoritaire interpretatie van de wetten en regels waaraan hij zelf had bijgedragen, de roep naar onafhankelijkheid van Franse koloniën en de bijkomende militaire en politieke conflicten.³⁴

Institutionele instabiliteit en de terugkeer van De Gaulle

In 1958 werd door toenmalig president René Coty een bijzonder beroep gedaan op generaal Charles de Gaulle, “[le] plus illustre des Français”.³⁵ Tijdens de Tweede Wereldoorlog leidde De Gaulle de Franse vrijheidsmacht, een regering in ballingschap en de *gouvernement provisoire* na de bevrijding. Coty stelde De Gaulle aan als *président du Conseil* (voorzitter van de ministerraad), omdat de Vierde Republiek onmachtig bleek om de staatsgreep in Algerije, die op een burgeroorlog dreigde uit te lopen, onder controle te krijgen. De regering-Pfimlin, aangesteld op 13 mei, diende al na vijftien dagen ontslag in.

De manier waarop De Gaulle opnieuw aan de macht kwam, werd destijds door sommigen gezien als de evenknie van de manier waarop maarschalk Philippe Pétain (1856-1951), de leider van het Vichyregime, aan de macht kwam tijdens de Duitse bezetting in de Tweede Wereldoorlog. François Mitterrand zag deze gelijkenis ook en stemde daarom niet voor het verlenen van de bevoegdheden aan De Gaulle, volgens sommigen omdat hij “een van de *Quatre-Vingt*” van 1958 wilde zijn, zoals de tachtig parlementariërs die in 1940 weigerden Pétain vergaande bevoegden te geven.³⁶ Mitterrand noemde de aanstelling en *Constitution* van De Gaulle een “permanente *coup d'état*”.³⁷

³⁴ Grossman en Sauger, ‘The End of Ambiguity?’.

³⁵ Assemblée nationale, Grands discours, ‘Général de Gaulle (1er juin 1958)’, <https://www2.assemblee-nationale.fr/decouvrir-l-assemblee/histoire/grands-discours-parlementaires/general-de-gaulle-1er-juin-1958> (geraadpleegd 29 december 2024)

³⁶ Éric Duhamel, ‘François Mitterrand en guerre d’Algérie, enjeu de pouvoir, enjeu de mémoire’ in: Serge Wolikow, *Traces de la guerre d’Algérie: 40 ans de turbulences dans la vie politique française* (1995) 41-66.

³⁷ Éric Bonhomme, ‘Comment le “coup d’État” est resté “permanent”’ in: Idem, *D’une monarchie à l’autre: Histoire politique des institutions françaises 1814-2020* (Malakoff 2021) 275-289.

La République gaulienne

Bij De Gaulles aanstelling aan het hoofd van de ministerraad kreeg hij de expliciete taak om een nieuwe grondwet op te stellen. Het begin voor deze *Constitution*, die volgens De Gaulle ruimte moest bieden voor een sterke uitvoerende macht om tegenwicht te bieden aan de instabiliteit die werd gecreëerd door de frequente regeringswisselingen, werd reeds in 1946 gelegd gedurende zijn beroemde *Discours de Bayeux* in Normandië:

*“Du Parlement ainsi composé de deux chambres, il est clair que ne peut pas et ne doit pas procéder le pouvoir exécutif sous peine d'aboutir à cette confusion des pouvoirs, qui aurait pour résultat que le gouvernement de la France ne serait bientôt plus qu'un assemblage de délégations !”*³⁸

De macht moest in de ogen van De Gaulle dan ook niet voortkomen uit het *système de partis*, maar moest geconcentreerd worden in de functie van president.³⁹ Deze president had volgens de generaal drie taken: (1) hij representeert de natie; (2) is de hoogste rechter zowel bij interinstitutionele conflicten als bij sleutelbeslissingen rondom defensie en buitenlandse betrekkingen; en (3) heeft de leiding over het land onder bijzondere omstandigheden dankzij ruime beschikking over buitengewone bevoegdheden.⁴⁰

Toch werd de nieuwe Republiek ingericht volgens een parlementair bestel, ook zo bepleit door De Gaulles minister van Justitie en uiteindelijk zijn eerste *premier ministre* Michel Debré, die de leiding kreeg over het schrijfproces. Debré, die net als De Gaulle afstand nam van het gebruikelijke *régime d'assemblée*, stelde in zijn toespraak voor de Franse Raad van State (*Conseil d'État*) echter een balans voor tussen een dergelijk regime en een presidentieel regime. Feitelijk is een dergelijk regime een semipresidentieel regime in de betekenis van Elgie, door Debré als volgt beschreven:

*“[...] la collaboration des pouvoirs : un chef de l'État et un Parlement séparés, encadrant un Gouvernement issu du premier et responsable devant le second, entre eux un partage des attributions donnant à chacun une semblable importance dans la marche de l'État et assurant les moyens de résoudre les conflits [...]”*⁴¹

Frankrijk was volgens Debré nog niet klaar voor een presidentieel regime. Deels om die reden en voortbouwend op delen van de parlementaire traditie van de Derde Republiek werd in de nieuwe *Constitution* vastgelegd dat de premier, die de regering aanvoert (artikel 21), zijn ministers ter bevestiging voorlegt aan de president (artikel 8) en de regering het beleid van de natie bepaalt en uitvoert.

³⁸ INA, Charles de Gaulle – paroles publiques, inv.nr. 00007, Discours de Bayeux (16 juni 1946),

<https://fresques.ina.fr/de-gaulle/fiche-media/Gaulle00007/discours-de-bayeux.html> (geraadpleegd 10 februari 2025)

³⁹ Jean-Louis Quermonne, ‘La présidence de la République et le système de partis’, *Pouvoirs* 41 (1987) 93–113.

⁴⁰ Grossman en Sauger, ‘The End of Ambiguity?’, 181-195.

⁴¹ Digithèque de matériaux juridiques et politiques [MJP], Michel Debré: Discours devant le Conseil d'État, 27 août 1958, <https://mjp.univ-perp.fr/textes/debre1958.htm> (geraadpleegd 10 januari 2025).

Een rechtstreeks verkozen president (1962)

De Gaulle wilde echter afrekenen met parlementarisme en de invloed van politieke partijen, omdat dat in zijn ogen tot de grote instabiliteit en onmacht had geleid rondom met name de staatsgreep in Algerije. De macht moest dan ook rechtstreeks van het volk komen en worden verenigd in de persoon van de president, die daarmee “*la source et le détenteur*” van de macht zou worden.⁴² Om de macht van het volk tot uiting laten komen in de president, wilde De Gaulle dat de president via directe verkiezingen verkozen zou worden, een stap verder in de richting van presidentialisme en verder weg van parlementarisme. Door technische obstakels van de overkoepelende Franse Unie van koloniën en daarbinnen de Franse Republiek was een directe verkiezing van de President echter praktisch onmogelijk uit te voeren. Tussen 1958 en 1962 gebruikte De Gaulle de vier referenda die aan het volk werden voorgelegd om zijn band (en die van het regime) met het volk te testen.⁴³ Toen Algerije in 1962 haar vrijheid kreeg, was het laatste obstakel van de baan en kon De Gaulle zijn directe verkiezing voorleggen aan de bevolking middels een referendum, daar zijn *projet de loi*⁴⁴ was verworpen door zowel de Assemblée als de Senaat. De weg die De Gaulle hiervoor nam was niet onomstreden: het parlement protesteerde tegen de ruime lezing van artikel 11, door De Gaulle gebruikt om het referendum te legitimeren. Artikel 11 stelt dat de president elke wetswijziging met betrekking tot de organisatie van *les pouvoirs publics* kan voorleggen aan de bevolking middels een referendum. Tegenstanders van het referendum meenden dat artikel 89, dat stelt dat constitutionele wijzigingen door beide assemblees goedgekeurd moeten worden voordat zij per referendum bevestigd kunnen worden, een dergelijke lezing van artikel 11 belette.

De Gaulle stelde met betrekking tot deze hervorming dat deze de president zou losmaken van de *Assemblée*, hoewel hij volgens commentatoren voornamelijk een bevestiging van steun onder de bevolking zocht en een plebiscitaire vorm van verkiezingen zocht (zoals het referendum zelf al was), waarin het staatshoofd voorstellen rechtstreeks aan de bevolking voorlegt, zoals de praktijk van keizer Napoleon III in het *Second Empire*. In zijn televisietoespraak van 18 oktober 1962 impliceerde De Gaulle ook dat hij het ambt neer zou leggen indien het volk hem niet volgde in deze hervorming.⁴⁵

De gevolgen van het referendum, dat met ruim zestig procent werd aangenomen, waren een versterking van de positie van de president ten opzichte van het parlement en het precedent dat een constitutionele wijziging was geforceerd middels een referendum, waarmee het parlement omzeild werd door het staatshoofd. Beide gevolgen komen feitelijk op hetzelfde resultaat neer: een sterkere en persoonlijke band tussen het volk en diens president en een presidentiële interpretatie van de *Constitution*. Duverger noemde deze nieuwe constellatie van de Vijfde Republiek een “*monarchie républicaine*”.⁴⁶

⁴² INA, Charles de Gaulle – paroles publiques, inv.nr. 00382, Conférence de presse du 31 janvier 1964, <https://fresques.ina.fr/de-gaulle/fiche-media/Gaulle00382/conference-de-presse-du-31-janvier-1964.html> (geraadpleegd 12 december 2024).

⁴³ Pierre Rosanvallon, *Le Bon Gouvernement* (Parijs 2015).

⁴⁴ *Projets de loi*: wetsontwerpen van de regering; *propositions de loi*: wetsvoorstellen door de *Assemblée* ingediend.

⁴⁵ INA, Charles de Gaulle – paroles publiques, inv.nr. 00082, Allocution du 18 octobre 1962 (élection du président de la République au suffrage universel), <https://fresques.ina.fr/de-gaulle/fiche-media/Gaulle00382/conference-de-presse-du-31-janvier-1964.html> (geraadpleegd 12 december 2024).

⁴⁶ Maurice Duverger, *La monarchie républicaine* (Parijs 1974).

Paradoxaal genoeg is het tegenovergestelde bereikt van wat De Gaulle nastreefde: sinds de invoer van directe presidentsverkiezingen zijn parlementaire partijen en de president onlosmakelijk met elkaar verbonden. Waar generaal De Gaulle de partijen wilde verzwakken, koppelde hij de president juist sterker aan partijen met de invoering van de directe verkiezingen: *présidentiables*⁴⁷ komen allen voort uit de partijpolitiek en hebben die partij ook nodig om een kans te maken op het hoogste magistraat en parlementaire steun te vergaren, maar moeten niettemin proberen dat karakter te ontstijgen om een meerderheid van de Fransen achter zich te verenigen.⁴⁸

Deze realiteit leidde er ook toe dat het bedrijven van politiek in de *Assemblée nationale* principiële veranderde: de directe presidentsverkiezing versterkte het meerderheidskarakter van de wetgevende verkiezingen vanwege het primaat van de president over de premier. Om gedegen beleid te kunnen voeren had de president immers een meerderheid nodig in het parlement en een president moest in zijn eigen verkiezingen ook een meerderheid behalen. De logica van regering-oppositie kristalliseerde zich daarmee verder uit in de toenemende (bi)polarisering van het politieke bestel tussen links en rechts. Dit begon zich duidelijk te uiten toen De Gaulle bij de presidentsverkiezingen eind 1965, de eerste maal dat de president rechtstreeks verkozen werd na de hervorming van 1962, twee stemrondes nodig had om te winnen van François Mitterrand.⁴⁹

Volgens Grossman structureerde de uitslag de campagne van de daaropvolgende wetgevende verkiezingen, die reeds uitliep in een strijd tussen het presidentiële kamp en diens tegenstanders.⁵⁰ Valéry Giscard d'Estaing, de leider van de *Républicains indépendants* (RI), had zich niet lijnrecht tegenover de president opgesteld, maar had wel kritiek op het beleid en de handelingen van De Gaulle. De gaullisten behaalden uiteindelijk slechts een krappe meerderheid in de *Assemblée*, waarvoor zij echter de steun van de *giscardiens*⁵¹ nodig hadden die daarmee directe invloed op het regeringsbeleid kregen.

Deze realiteit wordt door onderzoekers als Berstein gezien als een duidelijke kloof tussen de bedoelingen van De Gaulle en de concrete uitvoering ervan. Waar president De Gaulle de invloed van politieke partijen wilde afbrokkelen en verwachtte dat hij de verkiezingen met dezelfde overmacht zou winnen als het referendum van 1962, heeft het invoeren van directe presidentsverkiezingen de partijen en een parlementaire interpretatie van zijn *Constitution* juist versterkt.⁵² De werkelijkheid van de presidentsverkiezingen van 1965 kondigde dan ook het begin aan van een nieuwe fase in de Vijfde Republiek.

⁴⁷ Politici die kans maken en inspanningen verrichten om president van de Republiek te worden.

⁴⁸ Simone Veil, 'Sur la monarchie présidentielle', *le Débat* 55 (1989) 45.

⁴⁹ Grossman, 'The President's Choice?', 26-44.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Politieke gelijkgestemden/volgers van Valéry Giscard d'Estaing.

⁵² Serge Berstein, 'L'élection présidentielle dans le jeu politique français (1965-2005)', *Parlement[s], Revue d'histoire politique* 4 (2005) 54-74.

CRISES EN POLARISERING (1965-81)

Dit hoofdstuk vormt samen met de hierop volgende hoofdstukken de kern van dit onderzoek. Zoals eerder benoemd start de tweede fase van de Vijfde Republiek met de presidentsverkiezingen van december 1965, waar Charles de Gaulle twee rondes nodig had om François Mitterrand te verslaan. Het feit dat De Gaulle geen overduidelijke meerderheid behaalde in de eerste ronde was de eerste grote tegenslag voor de gaullisten en zorgde voor een kantelpunt in het Franse bestel: de terugkeer van links werd ingezet en de onoverwinnelijkheid van de gaullisten kwam ten einde. Een belangrijke oorzaak voor het feit dat een tweede ronde nodig was, was de groeiende invloed van een derde partij, te weten de centristen onder leiding van Jean Lecanuet (1920-1993), die ook wel de Franse Kennedy werd genoemd.⁵³ Lecanuet werd derde in de eerste ronde met liefst 15,57% van de stemmen, wat De Gaulle en Mitterrand de tweede ronde in dwong.

De tweede fase van de Vijfde Republiek wordt verder met name gekenmerkt door de opkomst van protestpolitiek en de toenemende polarisering van zowel de Franse politiek als de samenleving, met name rondom en door de studentenprotesten van mei 1968, die voor zeer grote nationale onrust zorgden. Hoewel de gaullisten en andere rechtse partijen een overweldigende meerderheid behaalden in juni van '68, bereikte de tegenstand tot De Gaulle een hoogtepunt in 1969 toen hij een hervorming van de regio's en de Senaat wilde doorvoeren. Nadat hierop een duidelijk "nee" volgde van niet alleen de oppositie, maar ook uit zijn eigen rangen, trad hij terug als president.

Een laatste en belangrijk kenmerk voor deze tweede fase is het presidentschap van Valéry Giscard d'Estaing, de eerste niet-gaullist in het Élysée, beschreven als een *orléaniste*: liberaal en meer in het centrum, zowel op economisch als op sociaal vlak. De eerste scheurtjes tussen het traditionele gaullisme en de macht werden daarmee een ware breuk.

In dit hoofdstuk wordt een eerste stap gezet in het analyseren van de ontwikkeling van het gedachtegoed van centrupolitici en hun verhouding tot de presidentiële macht. De eerste politicus die hierin geanalyseerd zal worden is de opvolger van president Charles de Gaulle: Georges Pompidou. Zijn presidentschap vormde de eerste test voor de instituten na *le général*, hoewel Pompidou wel uit dezelfde beweging afkomstig was. Voor de analyse van Pompidou wordt met name gebruik gemaakt van archiefstukken van het instituut dat zijn naam draagt, het *Institut Georges Pompidou*, dat al zijn toespraken inzichtelijk en toegankelijk op diens website bewaart. Om deze presidentiële benadering van macht in contrast te plaatsen met een rasechte centrupolitica in deze periode wordt na Pompidou Simone Veils positie ten opzichte van presidentiële macht verder bestudeerd, vooral aan de hand van een aantal essays van en interviews met Veil. Simone Veil was in deze fase actief in de nationale politiek als minister in de regeringen-Chirac en Barre en heeft haar stempel op de Franse (centrum)politiek definitief achtergelaten met het aannemen van de *loi Veil*, waarvoor ze ook steun zocht buiten de coalitie om.

⁵³ Jean Garrigues, 'La présidentielle a quarante ans', *Parlement[s]*, *Revue d'histoire politique* 4 (2005) 2-3.

Georges Pompidou

1911—1974

Georges Pompidou, de tweede premier van de Vijfde Republiek onder Charles de Gaulle en tweede president na De Gaulle, stierf in het harnas: zijn presidentschap was het eerste *quinquennat*⁵⁴ door zijn overlijden door de ziekte van Waldenström tijdens zijn termijn. Hij wordt breed gezien als een gematigdere voortzetter van het beleid van generaal De Gaulle: zowel gaullist als modernist en (economisch) hervormer, onder wiens leiding Frankrijk zich “opende” voor de rest van de wereld.⁵⁵

Pompidou toont meerdere gelijkenissen met een latere politicus die zonder twijfel als centrist aan te merken is: Emmanuel Macron. Sterker nog, rondom Macrons aantreden als president werden meerdere artikelen gewijd aan hun overeenkomsten.⁵⁶ Beide komen uit de periferie (Pompidou uit de Cantal, Macron uit Picardië), werkten voor een bank en stootten door naar de top door het behalen van goede cijfers aan scholen en universiteiten en op te vallen in de politiek. Ook waren beide mannen lid van de *Parti socialiste* in hun jeugd.

Naast deze gelijkenissen verdient Pompidou ook op eigen merites een plaats op de lijst van de zes sleutelfiguren in dit onderzoek. Hoewel Pompidou namelijk onderdeel was van de gaullistische stroming als lid van de UNR en haar opvolgers, schuift zijn beleid wel meer op in de richting van wat men op dat moment het “midden” zou kunnen noemen. Dat is ook niet zeer bijzonder, want Pompidou trad aan op een moment van grote nationale onrust in Frankrijk. In mei 1968 was sprake van een grote studentenopstand die het land verdeelde en Pompidou moest de bevolking weer verzoenen. Daarvoor was een gematigdere toon van groot belang. Historicus Christian Delporte stelt tegenover Radio France dat de centristische indruk die Pompidou afgaf niet zozeer het gevolg was van een daadwerkelijk centristisch beleid, maar vooral door de meer open houding van Pompidou en zijn manier van het ten uitvoer brengen van het presidentschap: de president werd, anders dan Charles de Gaulle, meer gezien als een *common man* die een andere en persoonlijkere band met de Fransen kon smeden.⁵⁷

In 1964 beschreef Pompidou de situatie in Frankrijk zelf als volgt: “[We leven] in Frankrijk in een eigen systeem dat het midden houdt tussen socialistische [communisme, USSR] en kapitalistische [VS] regimes. Het Franse systeem streeft ernaar origineel te zijn door de methoden van deze twee antagonistische regimes te combineren.”⁵⁸ Negen jaar later geloofde hij, toen in functie als president, nog altijd dat een

⁵⁴ Mandaat van vijf jaar, tegenover het *septennat*: mandaat van zeven jaar.

⁵⁵ Jean-Michel Bezat, ‘Que reste-t-il du septennat écourté de Georges Pompidou ? Une nostalgie’, *Le Monde* (1 april 2024), https://www.lemonde.fr/idees/article/2024/04/01/que-reste-t-il-du-septennat-ecourte-de-georges-pompidou-une-nostalgie_6225474_3232.html (geraadpleegd 4 januari 2025).

⁵⁶ Zie hiervoor Claire Gallois, ‘Macron et les cendres de Pompidou’, *Le Point* (6 juni 2016), of Sylvain Courage, ‘Macron, le nouveau Pompidou!’, *Le Nouvel Obs* (31 augustus 2016)

⁵⁷ Stanislas Vasak, Nathalie Lopes en Éric Chaverou, ‘Georges Pompidou: le mythe des “années bonheur”’, *Radio France* (23 juni 2019), <https://www.radiofrance.fr/franceculture/georges-pompidou-le-mythe-des-annees-bonheur-7354558> (geraadpleegd 7 februari 2025).

⁵⁸ Georges Pompidou, ‘La politique économique de la France’, *Entreprise* 458 (20 juni 1964), <https://www.georges-pompidou.fr/portail-archives/politique-economique-france-20-juin-1964> (geraadpleegd 8 december 2024).

derde weg de beste weg voorwaarts was voor het land en de Fransen: geen links, geen rechts, maar daarboven, voor eenieder.⁵⁹ Het belangrijke verschil hierin met latere centrumpolitici is dat Pompidou zich, in de gaullistische traditie, *boven* de partijen en partijpolitiek wilde plaatsen, waar latere centrumpolitici zich als onderdeel van het partijpolitieke geheel *tussen* de andere partijen pleegden te plaatsen. Waar Pompidou ten dele liberaal beleid voerde, voornamelijk op economisch vlak, was er ook sprake van een hang naar orde en conservatisme op het sociale vlak. Zo verzette Pompidou zich na 1968, het jaar van de grote studentenprotesten, tegen de inspanningen van voormalig voorzitter van de minister-raad Edgar Faure (1908-1988) van *la Gauche démocratique* om de universiteit te liberaliseren.⁶⁰ Hoewel dus liberaal op vlakken, bleef Pompidou, zij het “op prozaïschere wijze”, het gaullisme uitvoeren.⁶¹ Daarmee is met Pompidou de eerste voorzichtige stap vanuit het gaullisme naar het latere centrisme gezet, wat werd doorgezet in de presidentiële termijn van Giscard.

Over de verhoudingen tussen de president, de regering en de *Assemblée nationale* deed Pompidou op 13 april 1966 in zijn rol als premier een aantal duidelijke uitspraken in zijn *déclaration de politique générale*, de regeringsverklaring, na de formatie van regering-Pompidou III eerder dat jaar. De volgende opmerkingen zijn daarbij hoofdzakelijk van belang:

“ [...] nous avons pris l’initiative d’une déclaration gouvernementale suivie d’un débat. Et je me félicite que certains groupes d’opposition aient annoncé leur désir de déposer une motion de censure puisque cela donnera ce débat sa pleine signification constitutionnelle.”⁶²

Premier Pompidou stelde tevreden te zijn dat het starten van een nieuwe parlementaire traditie, namelijk de regeringsverklaring, serieus genomen leek te worden. Doordat oppositiepartijen hadden aangekondigd een motie van wantrouwen in te zullen dienen, kreeg het debat namelijk zijn volledige constitutionele betekenis: het werd ervaren als een impliciete uiting van vertrouwen daarmee de feitelijke goedkeuring van het parlement in de regering indien zij deze *motions de censure* overleefde.

Over het primaat van regeringsbeleid stelde Pompidou in 1966 dat het beleid wordt bepaald door het staatshoofd, de president, maar dat degene die verantwoordelijk is in het parlement voor dat beleid, namelijk de premier, zich wel achter dat beleid moet kunnen scharen.⁶³ Hij bepleit dus eenheid van regeringsbeleid tussen president en premier, een begrijpelijk standpunt voor die tijd gezien de Vijfde Republiek niet in een *cohabitation* dreigde te belanden en de president en premier van dezelfde beweging afkomstig waren.

⁵⁹ Institut Georges Pompidou [IGP], Message au Parlement (3 april 1973), <https://www.georges-pompidou.org/node/1745> (geraadpleegd 18 december 2024).

⁶⁰ Vasak et al., ‘Georges Pompidou: le mythe des “années bonheur”’.

⁶¹ Alain Duhamel, ‘Le retour du bonapartisme’, *Libération* (22 augustus 2007), https://www.liberation.fr/tribune/2007/08/22/le-retour-du-bonapartisme_100267/ (geraadpleegd 8 februari 2025).

⁶² Institut Georges Pompidou [IGP], Discours de Georges Pompidou, ‘Déclaration de politique générale à l’Assemblée nationale’ (13 april 1966), <https://www.georges-pompidou.org/portail-archives/declaration-politique-generale-lassemblee-nationale-13-avril-1966> (geraadpleegd 14 december 2024).

⁶³ IGP, ‘Déclaration de politique générale’ (13 april 1966).

Ook zeer interessant en van aanzienlijk belang in dit onderzoek is de hervorming die president Pompidou in 1973 voorstelt, namelijk de inkorting van het mandaat van de president naar een mandaat van vijf jaar, om dit gelijk te trekken met het mandaat van de *Assemblée*. Deze hervorming wordt in de geschiedenis van de Vijfde Republiek meermaals voorgesteld, tot deze uiteindelijk in 2000 wordt ingevoerd. Pompidou schreef in een brief aan het parlement het volgende over deze hervorming:

*“Hostile à la coïncidence des élections législatives et présidentielles que le droit de dissolution rend d’ailleurs illusoire, je n’en crois pas moins depuis longtemps que le septennat n’est pas adapté à nos institutions nouvelles, et ma propre expérience m’a confirmé dans cette idée.”*⁶⁴

Pompidou neemt hiermee een genuanceerde stelling in als president met betrekking tot de eventuele verkorting van de presidentiële termijn: hoewel hij afwijzend staat tegenover het samenvallen van de wetgevende en de presidentsverkiezingen, meent hij wel dat het *septennat*, de termijn van zeven jaar, niet past binnen de nieuwe instituties. Daarbij plaatst hij echter wel een duidelijke noot, namelijk dat hij een dergelijk voorstel alleen zou kunnen doen indien beide kamers ermee instemmen, na de eerstvolgende wetgevende verkiezingen (van 1976). Hierin neemt Pompidou subtiel doch duidelijk afstand van het doordrukken van grondwetswijzigingen zoals die van De Gaulle in 1962.

Over het geheel genomen kan gesteld worden dat Georges Pompidou een gaullist was, maar wel een voorzichtige afslag naar een redelijk midden heeft ingenomen. Hij zette het liberale economische beleid voort met een aantal traditionele beleidskeuzes, zoals het tegenhouden van de liberalisering van de universiteit na 1958. In zijn benadering van het parlement als president was hij duidelijk terughoudender en minder conflictueus dan zijn voorganger en benadrukte meerdere malen de wens van een goede verstandhouding tussen president en *Assemblée*. De hervorming van het mandaat van de president zette hij echter niet door: deze werd nooit gepubliceerd in het staatsblad en bleef zo tot 2000 “op de plank” liggen.

⁶⁴ Institut Georges Pompidou, Message au Parlement (3 april 1973), <https://www.georges-pompidou.org/node/1745> (geraadpleegd 18 december 2024).

Simone Veil

1927—2017

Simone Veil was en is nog altijd een van de invloedrijkste parlementaire politici van Frankrijk, zonder dat zij ooit president, premier of zelfs partijleider is geweest. Veil kent een grote politieke erfenis en wordt gezien als een idool van het politieke centrum. In 2024 prijkte Veil nog op de campagneboekjes van de lijst *Besoin d'Europe* onder leiding van Valérie Hayer, die Veil, haar voorganger als fractievoorzitter van de Europese liberalen, noemt als een groot voorbeeld.⁶⁵ Ook Michel Barnier, Frans premier van Les Républicains in 2024, noemde het “*un des grands honneurs de ma vie*”⁶⁶ om met Simone Veil aan een regering te hebben mogen deelnemen. Dit betreft de regering-Balladur van 1993-1995, waar Barnier en Veil beiden aan deelnamen als minister onder de *cohabitation* Mitterrand-Balladur. Dit was de tweede termijn van Veil als minister: van 1974 tot 1979 was zij al Minister van Gezondheid in de regeringen-Chirac I en Barre I, II en III onder liberaal president Valéry Giscard d’Estaing.

Simone Veil nam deel aan Giscard's regering, maar was officieel geen lid van diens *Union pour la démocratie française* (UDF) en staat derhalve in de boeken als *divers droite*. Over haar politieke positionering, waarover zij vaak bevraagd werd, sprak ze in een televisie-interview bij het programma *L'Heure de Vérité* (het Uur van de Waarheid) de inmiddels beroemde woorden: “*Je me sens à gauche sur certaines questions [...], à droite sur d'autres.*”⁶⁷ Daarbij plaatste zij zelf echter de noot dat de links-rechtsverdeling in haar ogen niet de belangrijkste was. In haar ogen was dat namelijk “*le clivage liberté, type de société démocratique, pluralisme ou au contraire totalitarisme*”,⁶⁸ wat een orleanistische beschouwing van politiek verraadt, in lijn met haar strijd voor vrouwenrechten.

In haar eerste termijn als minister was Veil hoofdzakelijk verantwoordelijk voor de nieuwe wetgeving omtrent abortus. Hierbij betoonde zij zich onafhankelijk en pragmatisch: Veil bracht de wet in 1975 in stemming namens de regering, maar de stemming verliep zonder strikte partijdiscipline. Derhalve stemde ook een groot aantal coalitiepolitici, met name van de gaullistische *Union des démocrates pour la République* (UDR), tegen het voorstel. Toch werd het voorstel uiteindelijk aangenomen, omdat de wet steun kreeg van partijen uit de oppositie. Zo werd de *loi Veil* met een duidelijke meerderheid aangenomen in de *Assemblée*. Na haar ministerschap kandideerde zij zich voor de eerste verkiezingen voor het Europees Parlement, waar zij na verkozen te zijn door het Franse volk door het Europese Parlement

⁶⁵ Robin D’Angelo, ‘Elections européennes : à Lille, le parti présidentiel Renaissance lance la campagne de sa tête de liste, Valérie Hayer’, *Le Monde* (10 maart 2024), https://www.lemonde.fr/politique/article/2024/03/10/elections-europeennes-a-lille-le-parti-presidentiel-rennaissance-lance-la-campagne-de-sa-tete-de-liste-valerie-hayer_6221089_823448.html (geraadpleegd 2 december 2024).

⁶⁶ Assemblée nationale, Comptes rendus des débats de la XVIIe législature, Séance ordinaire du mardi 01 octobre 2024, Déclaration du Gouvernement, <https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/17/comptes-rendus/seance/session-ordinaire-de-2024-2025/seance-du-mardi-01-octobre-2024> (geraadpleegd 12 december 2024).

⁶⁷ INA, Simone Veil, geïnterviewd door François de Virieu, Alain Duhamel, Claude Cabanes en Albert du Roy, *L'Heure de Vérité* (5 september 1983), <https://www.youtube.com/watch?v=g6FrWsgvvyE> (geraadpleegd 22 januari 2025).

⁶⁸ *Ibidem*.

werd aangesteld als eerste (vrouwelijke) voorzitter. Veils voorzitterschap liep af in 1982, maar zij bleef parlementslid tot 1993.

Veils Europese carrière en haar eerste ministerschap overschaduwden vaak haar nationale handelingen, evenals haar standpunten over de instituties van de Vijfde Republiek. In het verzamelde werk van Gilles et al. getiteld *Histoire de l'UDF* worden zelfs enkel haar Europese werkzaamheden genoemd.⁶⁹ Over deze blinde vlek voor haar opinies sprak zij in 1999 dat zij niet enkel de “minister van de anticonceptie” was, maar ook andere ambities en zorgen had.⁷⁰ Zo was zij bijvoorbeeld als joodse vrouw en overlevende van de concentratiekampen in Auschwitz-Birkenau en Bergen-Belsen een groot voorstander van goed onderwijs over de Holocaust.

Toch heeft Veil nooit besloten een gooi te doen naar het presidentschap als kandidaat van een grote centristische partij. Zoals ze daar zelf over zei bij *l'Heure de Vérité*: “Er zijn momenteel wel genoeg politieke bewegingen. Een democratie heeft er geen baat bij te veel politieke groeperingen te hebben. [...] ik weet niet of een grote gematigde partij de verdeling simpeler zou maken.”⁷¹ Zij bleef dus onafhankelijk gedurende haar politieke carrière, hoewel ze structureel de UDF steunde. Bij de Europese parlamentsverkiezingen van 1989 trok zij haar eigen lijst *La Centre pour l'Europe*, waarop ook een aantal UDF-dissidenten figureerde, terwijl voormalig president Giscard d'Estaing de gezamenlijke lijst van UDF en *Rassemblement pour la République* (RPR)⁷² trok.

Een belangrijk werk van Simone Veil voor dit onderzoek is het essay dat zij in 1989 schreef over “*la monarchie présidentielle*”.⁷³ In dit werk, hoewel pas tijdens de derde fase van de Republiek geschreven, stelt zij dat de macht te zeer is geconcentreerd in de handen van de president en dat het stelsel een nieuw evenwicht nodig heeft, omdat “[...] *tous ceux qui exercent un pouvoir le tiennent en fait du président de la République, ou dépendent plus ou moins de sa personne.*”⁷⁴ Iedereen die een macht uitoefent, heeft die macht via de president, of is op een manier van de persoon van de president afhankelijk. Deze praktijk is in lijn met de benadering die bij De Gaulle en ook bij Pompidou te zien was, namelijk dat de president de macht rechtstreeks uit handen van het volk heeft gekregen en op die manier dus ook de enige garant en houder van die macht en de instituties is. Veil neemt duidelijk afstand van de klassieke gaullistische opvatting van staatsmacht door te stellen dat de macht meer in balans gebracht moet worden, hoewel zij weinig heil ziet in de roep om presidenten niet herkiesbaar te maken, daar dat mogelijk een “gedroomde kandidaat” van de samenleving zou uitsluiten van deelname, wat in haar ogen de democratie niet ten goede komt.⁷⁵

⁶⁹ Bernard Lachaise, ‘Le parcours de Simone Veil (1927-2017) dans la vie politique française’, *Parlement[s], Revue d'histoire politique* 39:1 (2024) 269–283. doi: 10.3917/parl2.039.0269.

⁷⁰ *Ibidem*, 269.

⁷¹ INA, Simone Veil, *L'Heure de Vérité*.

⁷² De hoofdstroming van het gaullisme, in 1976 opgericht door Jacques Chirac als opvolger van de vorige gaullisten.

⁷³ Simone Veil, ‘Sur la monarchie présidentielle’, *le Débat* 55 (1989) 43–47.

⁷⁴ *Ibidem*, 44.

⁷⁵ *Ibidem*.

Over presidentiële meerderheden stelde Simone Veil dat slechts De Gaulle beschikking over een eigen meerderheid had gehad: Pompidou en Giscard d'Estaing moesten voor die meerderheid onderhandelen met partijen die voordien in de oppositie zaten. Daarmee “speelden ze het parlementaire aspect van het regime”, aldus Veil.⁷⁶ Specifieker over de praktijk van het doordrukken van wetgeving sprak ze de volgende woorden: “[...] *c'est par le dialogue et par la persuasion et non par le forcing que l'on peut entraîner l'adhésion nécessaire de l'opinion publique.*”⁷⁷ Zij refereerde hiermee aan het hoge aantal grepen naar de procedure van artikel 49-3 of de *vote bloqué* gedurende het premierschap van Michel Rocard onder president Mitterrand, die niet over een parlementaire meerderheid beschikte. In het volgende hoofdstuk worden deze situatie en de *vote bloqué* verder uitgediept. De meeste prioriteit legt Veil bij het versterken van het parlement, met name door het beperken of afschaffen van de in haar ogen zeer ondemocratische en voor het parlement tirannieke 49-3 en *vote bloqué*.⁷⁸

De conclusie die getrokken kan worden over Simone Veils opstelling ten opzichte van presidentiële macht, politieke praktijk en de institutionele verhoudingen is dat zij voornamelijk een beroep doet op kalme en overwogen discussies, die daarmee voor een meerderheid in het parlement zouden moeten zorgen. Over de jaren heeft zij publiekelijk een democratische, parlementaire benadering van de uitvoerende macht uitgedragen, hoewel zij stelde dat het waarschijnlijk verstandiger was om af te wijken van de semipresidentiële benadering van het bestel. Daarvoor moest de mogelijkheid van een presidentieel stelsel met een sterker parlement onderzocht worden, zodat de machten duidelijker en evenwichtiger verdeeld zouden worden.

Overgang naar de derde fase van de Vijfde Republiek

Deze tweede fase van de Vijfde Republiek eindigt in 1981, wanneer François Mitterrand wordt verkozen tot president van de Republiek. Als vooraanstaand figuur binnen meerdere socialistische stromingen en uiteindelijk de *Parti socialiste* bracht Mitterrand de socialisten weer aan de macht, die onder de Vierde Republiek meerdere regeringen hadden geleid. Voor de socialisten, maar ook voor de RPR en UDF was dit een breuk met de (centrum)rechtse meerderheden die het land sinds 1958 bestuurd hadden. Voor de Republiek betekende het een voltooiing van de polarisering van het politieke spectrum.⁷⁹ Waar de socialisten onder andere in 1974 geen overeenstemming konden vinden voor een gezamenlijke kandidaat waardoor Giscard president kon worden met de steun van een verenigd rechts, slaagde links daar in 1981 wel in.

⁷⁶ Veil, ‘Sur la monarchie présidentielle’, 45.

⁷⁷ Ibidem, 46.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Grossman en Sauger, ‘The End of Ambiguity?’, 188-189.

COHABITATIONS EN PARTIJPOLITIEK (1981-2002)

De derde fase van de Vijfde Republiek wordt gekenmerkt door de eerste keren dat in Frankrijk sprake is van *divided government*, meerdere *cohabitations* onder president Mitterrand. In Frankrijk is dit de situatie waar de ene partij de president levert en de andere partij, normaal diens opponent, de regering levert, waarmee deze opposenten “samenwonen” (Frans: *cohabiter*) in de regering. De eerste *cohabitations* waren het gevolg van de herhaaldelijke *alternances*, dat wil zeggen de afwisseling tussen (centrum)links en (centrum)rechts in verkiezingswinsten en regeringen: telkens werd tussen 1981 en 2002 de zittende regering in de eerstvolgende verkiezingen afgestraft, eerst veertien jaar onder president Mitterrand, vervolgens zeven jaar onder president Chirac.⁸⁰ Hierdoor veranderde de interpretatie van de *Constitution* van een presidentiële naar een parlementaire interpretatie, met name door de verkiezingen van 1997, waardoor het nationale beleid niet langer gestuurd werd door de president maar door de premier.⁸¹ Dat weerhield Mitterrand er echter niet van om in open conflict te belanden met zijn premiers. Deze constante wisselingen en tegenstellingen leidden tot een bipolaire verdeling in de *Assemblée*.

Allereerst wordt in dit hoofdstuk de houding van president François Mitterrand bestudeerd, die tijdens de Vierde Republiek overtuigd socialist was en tijdens zijn presidentschap een pragmatischere rol aannam vanwege de *cohabitations*. Hoewel Mitterrand zelf initieel geen centrumpoliticus was, voerde hij tijdens zijn presidentschap wel centristischer beleid en schoof de PS op naar het midden, ook om meer steun te vinden bij de bevolking. Mede door Mitterrands omgang met presidentiële macht is zijn invloed in deze fase, op centrumpolitiek in het algemeen en de PS in het bijzonder, onmisbaar voor dit onderzoek. Deze analyse geschiedt aan de hand van zijn opvattingen uit *Le coup d'état permanent* uit 1964, zijn programma met de PS uit 1981, evenals interviews en getuigenissen van gedurende zijn presidentschap, onder anderen van een van zijn premiers, Édouard Balladur, die daarna zelf aan bod komt.

Balladur, door Furet beschreven als een orleanist ondanks zijn lidmaatschap van de gaullistische beweging, schreef twee interessante essays, ‘Les deux tentations’ vóór zijn premierschap en de eerste *cohabitations* en ‘La nécessaire réforme des institutions’, na zijn premierschap. Zijn standpunten, als centrumpoliticus en gedoodverfde opponent van Mitterrand namens de gaullisten, ondanks dat hij zijn premier was, worden voornamelijk op basis van deze twee werken geanalyseerd. Na de studie van Balladur wordt de hervorming van het presidentieel mandaat van 2000 en de effecten daarvan op de politieke praktijk bestudeerd.

⁸⁰ Grossman en Sauger, ‘The End of Ambiguity?’, 189.

⁸¹ Édouard Balladur, ‘La nécessaire réforme des institutions’, *Commentaire* 95 (2001) 526.

François Mitterrand

1916—1996

François Mitterrand, afkomstig van de socialistische beweging (eerst SFIO, toen PS) was de langzittende president van de Republiek, van 1981 tot 1995. Mitterrand wordt in eerste instantie en in de meeste gevallen niet als centrumpoliticus aangemerkt. Daarmee is hij vanzelfsprekend opvallend in de lijst van politici die in dit onderzoek beschouwd worden. Toch is de positie van Mitterrand er een die in dit onderzoek niet kan ontbreken. Zoals Furet, Rosanvallon en Julliard al beargumenteerden, is de verschuiving of verplaatsing van de PS ten tijde van Mitterrands presidentschap zeer belangrijk in de latere positie van “het centrum” in de Franse politiek.⁸² Ook zou men kunnen stellen dat men met deze beweging definitief een nieuw pad voor de socialistische partij is ingeslagen, na de afslag daarnaartoe door Michel Rocard (1930-2016) die in 1993 door het nationale congres van de PS werd gekozen als diens *premier secrétaire*.⁸³

Opmerkelijk aan Mitterrands *septennats* en vaak benoemd door commentators is het verschil tussen zijn kritiek op De Gaulle rond 1958 en de realiteit van zijn eigen mandaat. Balladur, Mitterrands *premier ministre* van de RPR tussen 1993 en 1995, stelde in een essay in 2001 dat Mitterrand tijdens zijn mandaat als president over alle mogelijke institutionele middelen beschikte om zijn politieke programma uit te voeren, dankzij “de Grondwet van 1958, waar [Mitterrand] zich zo fel tegen had verzet”.⁸⁴ Mitterrand wordt namelijk, na De Gaulle, ook als president met grote autoriteit ervaren. Niet voor niets kreeg hij de bijnaam *le Sphinx*, groots in zijn uitingen en ondoorgrondelijk in zijn uiterlijk vertoon.⁸⁵

Zoals reeds benoemd in het hoofdstuk ‘Een republikeinse monarchie?’ verzette Mitterrand zich initieel sterk tegen de sterke macht voor presidenten van de Vijfde Republiek. Toen deze macht echter ook zijn praktijk werd, veranderde deze principiële oppositie in een opportunisme waarbij Mitterrand de macht naar zijn hand zette om een sterk presidentschap te kunnen uitvoeren en hij stevige controle handhaafde op zijn regeringen. Waar De Gaulle elk referendum of elke verkiezing namelijk zag als een *plébiscite*, een bevestiging of afwijzing van zijn eigen presidentschap, koos Mitterrand hierin voor een andere lijn: hij zou koste wat kost aanblijven om regeringen te onderwerpen aan kritisch toezicht, in een rol die bekend zou komen te staan als *président-arbitre*.⁸⁶

Indien men zou opwerpen dat Mitterrand een pure socialist was bij zijn aantreden en dat ook gedurende zijn gehele presidentschap is gebleven, moet daar tegenin gebracht worden dat de zogeheten *tournant*

⁸² Furet, Julliard en Rosanvallon, *La République du centre*.

⁸³ Eerste secretaris, titel die bij de *Parti socialiste* aan de partijleider wordt gegeven.

⁸⁴ Balladur, ‘La nécessaire réforme des institutions’, 526.

⁸⁵ Michel Revol, ‘Comment le Sphinx s’acharna sur Rocard’, *Le Point* (29 november 2012),

https://www.lepoint.fr/politique/comment-le-sphinx-s-acharna-sur-rocard-29-11-2012-1695092_20.php (geraadpleegd 18 december 2024).

⁸⁶ Grossman en Sauger, ‘The End of Ambiguity?’, 189.

de la rigueur, de politiek van neoliberale bezuinigen en crisisbeheersing in reactie op de crisis van het Europese Stabieliteitsmechanisme van 1983, plaatshad terwijl hij toen beschikte over een absolute linkse meerderheid. Dit kan worden gezien als een opening voor het “derdewegsocialisme” dat werd ingezet door Rocard (in Frankrijk ook wel het *rocardisme* genoemd). hoewel de veranderingen in het socialis-tische beleid onder Mitterrand waarschijnlijk vooral het gevolg waren van overwegend economische overwegingen. Rocard en Mitterrand konden niet al te best met elkaar overweg tijdens de regering- Rocard en mede daardoor is de uitleg die het meeste standhoudt dat Mitterrand voornamelijk een prag- matische benadering van macht had. Hij gebruikte de macht waarover hij als president beschikte om zijn politieke invloed en die van de PS te doen gelden door socialistische hervormingen te combineren met neoliberale wendingen. Volgens Alain Bergounioux (1950–), historicus gespecialiseerd in de PS en Gérard Grunberg (1943–), politicoloog, zorgde dit voor een duurzame breuk met de tradities van de *Parti socialiste*.⁸⁷

Een dergelijke herijking van een socialistische partij richting liberaler economisch beleid is overigens niet een uniek Frans fenomeen en moet in de context van de tijd geplaatst worden. In de nasleep van de oliecrisis in de jaren '70, met een hoge inflatie van rond de 14% in 1981, socialistische plannen als nationalisering, het verhogen van *social spending* en mislukte pogingen om vraag te sti- muleren was er in meerdere landen sprake van een duidelijke nieuwe weg die werd ingeslagen. Met het aantreden van Margaret Thatcher (1925-2013) in 1979 en van Ronald Reagan (1911-2004) in 1981 rukte het neoliberalisme op in het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en op het wereldtoneel. Partijen zoals de Britse *Labour Party* kozen voor een *Third Way* van sociaaldemocratie, zo ook de PS in Frankrijk.

Voor het presidentschap

De bronnen die zijn gebruikt om de visie van Mitterrand op presidentiële macht te analyseren kennen een duidelijke tweedeling: voor zijn presidentschap en tijdens zijn presidentschap. Eerst wordt kort het programma beschouwd op basis waarvan hij als president werd verkozen, genaamd *110 propositions pour la France*. In dit verkiezingsprogramma van de *Parti socialiste* van 1981 wordt een aantal inte- ressante hervormingen genoemd met betrekking tot de uitvoerende macht. Zo wilde Mitterrand de pre- sidentiële termijn ofwel verkorten tot vijf jaar, of op zeven jaar houden maar herverkiezing verbieden.⁸⁸ Mitterrand werd uiteindelijk zelf herkozen en zat zijn beide *septennats* volledig uit. Daarmee is hij nog altijd de langzittende Franse president in de geschiedenis van de Vijfde Republiek. Hij stelde later dat er simpelweg geen meerderheid was voor een dergelijke hervorming na 1981.⁸⁹ Enkele andere interes- sante passages uit het artikel in het maandblad van de PS worden hierna verder uitgediept.

⁸⁷ Alain Bergounioux en Gérard Grunberg, ‘Les socialistes et le pouvoir’, *Esprit* 2 (2006) 115-129.

⁸⁸ ‘110 propositions pour la France’, *Le Poing et la Rose* 91 (februari 1981) 12-15, <https://archives-socialistes.fr/les-collections/les-publications/les-journaux/le-poing-et-la-rose> (geraadpleegd 25 januari 2025).

⁸⁹ François Mitterrand, geïnterviewd door Olivier Duhamel, ‘Sur les institutions’, *Pouvoirs* 45 (1988) 135.

“46. *Le Parlement retrouvera ses droits constitutionnels. Le recours à l’usage du vote bloqué sera limité.*”⁹⁰

De *Parti socialiste* en presidentskandidaat Mitterrand stelden dat het parlement zijn constitutionele rechten terug zou krijgen door het beperken van het gebruik van de door Simone Veil reeds genoemde *vote bloqué*, een bijzondere voorziening in de Franse grondwet die regeringen de mogelijkheid geeft om alleen amendementen die zij accepteren in stemming te brengen. Andere amendementen op dat wetsvoorstel komen daarmee te vervallen. Hoewel dit ten doel had om het parlement te versterken ten opzichte van de regering, was de realiteit van Mitterrands presidentschap anders: omdat de regering-Rocard onder Mitterrand niet beschikte over een presidentiële meerderheid, koos deze ervoor om in een recordaantal gevallen te grijpen naar het constitutionele paardenmiddel, artikel 49, alinea 3. Daarnaast werd ook de *vote bloqué* meermaals ingezet.⁹¹ Een hervorming op deze punten werd niet doorgezet.

Tijdens het presidentschap

Tijdens zijn presidentschap gaf Mitterrand meerdere interviews, waaronder met Olivier Duhamel in 1988 over de institutionele problemen van Frankrijk.⁹² Duhamel vroeg hem naar zijn keuze om Jacques Chirac, de partijvoorzitter van de RPR van de winnende oppositie, aan te wijzen als de nieuwe premier. Desgevraagd antwoordde Mitterrand:

“*Il eût mieux valu que M. Chirac se démit de ses fonctions de chef de parti. [...] En rappelant dans son gouvernement des dirigeants de formations politiques décidés à le rester, le Premier ministre est retourné aux plus fâcheuses habitudes de la IVe République. [...] Ce n'est pas à recommencer.*”⁹³

Hiermee stelt Mitterrand dat het geen foute zet is om de oppositieleider aan te wijzen indien deze de verkiezingen wint, mits die leider zijn functie als partijvoorzitter neerlegt bij het betrekken van het Matignon, de ambtswoning van de premier. Chirac deed dit niet, wat ervoor zorgde dat hiermee de “ongelukkige gewoonte” van parlementarisme van de Vierde Republiek wederom tot uiting kwam. Daarmee impliceert Mitterrand dat een dergelijke stap naar macht van partijen onwenselijk is en dat regering en partijpolitiek van de Assemblée strikter gescheiden zouden moeten worden.

Chirac werd in 1986 verkozen via een proportioneel stelsel, dat Mitterrand en de PS in 1981 wilden invoeren (voorstel 47 van de 110).⁹⁴ Deze verkiezingsbelofte werd in 1985 ingelost: de verkiezingen van 1986 verliepen via departementale kiesdistricten. Dit kwam de president op stevige kritiek te staan: buiten de socialisten was vrijwel geen enkele partij voorstander van deze hervorming, die er ook toe had geleid dat het *Front national* met 35 afgevaardigden in de *Assemblée* terechtkwam en een serieuze partij werd om rekening mee te houden. Daarnaast zou Mitterrand de hervorming vooral hebben ingezet als opportunistische zet om de socialisten van een grote afgang te redden bij verkiezingen onder

⁹⁰ ‘110 propositions pour la France’, *Le Poing et la Rose*.

⁹¹ Grossman en Sauger, ‘The End of Ambiguity?’, 190.

⁹² Mitterrand, ‘Sur les institutions’, 131-139.

⁹³ *Ibidem*, 133.

⁹⁴ ‘110 propositions pour la France’, *Le Poing et la Rose*.

een meerderheidsstelsel.⁹⁵ Chirac maakte de hervorming als premier ongedaan door het meerderheidsstelsel te herstellen middels een 49-3-procedure. Een proportioneel kiesstelsel werd daarna niet meer terug ingesteld, hoewel het wel op een aantal kiesprogramma's is blijven verschijnen, zoals bij François Bayrou en Emmanuel Macron.

Waar partijpoliticus François Mitterrand bekendstond als grote opponent van de praktijk van het semi-presidentieel bestel van de Vijfde Republiek, is het politieke en institutionele erfgoed van president François Mitterrand van een andere aard. Mitterrand was de eerste president die te maken kreeg met *cohabitations*. In plaats van dat hij zich passief schikte naar de regering, controleerde en corrigeerde hij de regering waar hij dat nodig achtte. Doordat Mitterrand deze rol van *président-arbitre* aannam, boven de partijen en de regering, kon en zou hij aanblijven als president, ongeacht wat de samenstelling van de volgende regering zou zijn. Deze praktijk van een onwrikbare president had een grote invloed op de praktijk van het ambt van president.

Ook zorgde het beleid van president Mitterrand ten tijde van zijn eigen en *cohabitation*-regeringen voor een breuk in de Franse socialistische traditie. Niet langer was socialistisch beleid onverenigbaar met en verdoemd tot een eeuwige oppositie tegen de macht, geuit in (centrum)rechts, waardoor de *Parti socialiste* een blijvend andere verhouding tot de macht in de Vijfde Republiek kreeg. De *Parti socialiste* werd door Mitterrands beleid en zijn acceptatie van enkele neoliberale beginselen om de economische onrust te beteugelen een mainstream (centrum)partij.⁹⁶ Hierdoor raakte de Vijfde Republiek haar vaste grote oppositiepartij kwijt en werd begonnen aan de *alternance*, het afwisselen van de macht tussen de PS en de gaullisten (met of zonder samenwerking met de UDF). Dit maakte het systeem vatbaarder voor radicale uitdagers, *challenger parties* zoals het *Front national*, daar extremen (zoals uit wat Rémond het *légitimisme* noemde⁹⁷) voor kiezers snel het enige alternatief lijken voor de centrumpolitiek van zowel links als rechts.⁹⁸

⁹⁵ Victor Boiteau, 'Proportionnelle en 1986 : «C'était un coup politique de Mitterrand»', *Libération* (20 februari 2021), https://www.liberation.fr/politique/proportionnelle-en-1986-cetait-un-coup-politique-de-mitterrand-20210220_XQE5EOMTNRALTHP64S72N7LPHM/ (geraadpleegd 9 februari 2025).

⁹⁶ Ignazi, 'The failure of mainstream parties and the impact of new challenger parties'; Furet, 'L'énigme française'.

⁹⁷ Rémond, *Les droites en France*. Zie voor meer uitleg de historische benadering in paragraaf 'Het Franse centrum'.

⁹⁸ Ignazi, 'The failure of mainstream parties and the impact of new challenger parties'.

Édouard Balladur

1929—

Édouard Balladur is een politicus van gaullistische signatuur en was premier van de coalitie *Union pour la France* van de RPR en UDF in een *cohabitation* onder president François Mitterrand van 1993 tot 1995. Voordat hij *premier ministre* werd, was hij ook verantwoordelijk voor Economie, Financiën en Privatisering onder de *cohabitation* Mitterrand-Chirac als *Ministre d'État*.⁹⁹ De karakterschets van Balladur werd in februari 1995 in een artikel van de Groene Amsterdammer als volgt uiteengezet: “roomser dan Karel Woityla [sic], plechtstatiger dan Lodewijk XVI en nu al machtiger dan president Mitterrand. Zelf doet hij er alles aan om dit barokke imago te bevorderen.”¹⁰⁰ Deze stijl, in combinatie met zijn centristisch beleid als centrumrechtse regering onder een linkse president werd door François Furet beschreven als “*louis-philippard*”, naar het voorbeeld van orleanistisch koning Lodewijk Filips tijdens de julimonarchie.¹⁰¹

Tijdens zijn premierschap en ten dele door zijn hoge mate van populariteit onder de bevolking stelde hij zich kandidaat voor de presidentsverkiezingen van 1995, met de steun van vrijwel zijn gehele regering, onder wie Nicolas Sarkozy (1955–), toenmalig begrotingsminister. Toen het artikel van de Groene werd uitgebracht was nog relatief kort bekend dat niet Jacques Delors (1925-2023) maar Lionel Jospin namens de PS op het stembiljet zou komen te staan en Balladur was de duidelijke favoriet in de peilingen. Niet lang daarna sloeg dat echter om in het voordeel van oud-premier Jacques Chirac. Na de verloren presidentsverkiezingen nam Balladur weer plaats in de *Assemblée nationale*. In 2007 werd oud-premier Balladur door president Sarkozy gevraagd als voorzitter van de commissie voor de modernisering van de instituties.

Interessant in de analyse van Balladur is dat hij zowel voor als na zijn premierschap essays heeft geschreven over de instituties en de noodzaak voor hervormingen. Dit zou een eventuele ontwikkeling bloot kunnen leggen. Tien jaar voor zijn premierschap, in 1983, schreef Édouard Balladur een essay, ‘Les deux tentations’, waarin hij die visie op de Franse instituties en machtsverhoudingen etaleerde.¹⁰² Dit schreef hij dus vóór de eerste *cohabitation* van de Vijfde Republiek, die pas in 1986 begon, toen onder leiding van Balladurs partijgenoot Jacques Chirac. Een aantal belangrijke passages uit dat werk wordt hieronder geanalyseerd.

⁹⁹ Deze functie, hoewel letterlijk “Minister van Staat”, heeft in Frankrijk niet dezelfde betekenis als de Nederlandse. De Franse Minister van Staat wordt volgens de protocollen onder de eerste minister en boven de andere ministers geplaatst. Het is daarmee feitelijk een soort “superminister”, waarvan in Nederland geen exact equivalent is. Een viceminister-president komt hierbij nog het meeste in de buurt.

¹⁰⁰ Aart Brouwer, ‘Edouard Balladur’, *De Groene Amsterdammer* 8 (22 februari 1995), <https://www.groene.nl/artikel/edouard-balladur> (geraadpleegd 10 januari 2025).

¹⁰¹ Furet, ‘L’énigme française’.

¹⁰² Édouard Balladur, ‘Les deux tentations’, *Pouvoirs* 1 (1983) 199-204.

“[...] un droit d'initiative populaire [...] serait tout à fait dangereux. Partout où elle est appliquée, l'initiative populaire introduit l'instabilité dans l'exercice des pouvoirs, est souvent un élément de sclérose sociale.”¹⁰³

In de ogen van Balladur was het gevaarlijk om de weg vrij te maken voor burgerinitiatieven, omdat dit voor instabiliteit in de machtsbeoefening zou zorgen. Ook, zo stelt hij, hadden de Fransen anders in de jaren '60 mogelijk geen *force de frappe* (kernmacht) kunnen ontwikkelen. Balladur heeft in die zin een enigszins paternalistische benadering van staatsinrichting, wat zijn gaullistische achtergrond toont. Een zuiver democratische benadering zou een dergelijk voorstel niet weigeren.

“La durée du mandat présidentiel devrait être réduite à cinq ans [...]. Cela permettrait au Président de la République de vérifier à intervalles plus rapprochés qu'il dispose du soutien du pays.”¹⁰⁴

Ook stelt Balladur dat het presidentieel mandaat inderdaad verkort moet worden, echter niet om democratische redenen. Balladur lijkt voornamelijk uit te gaan van wisselvallige steun onder de bevolking, bevestigd in de realiteit van dat moment. Presidenten moeten dus sneller achter elkaar verkozen worden: niet zodat de macht van de president wordt beperkt, maar vooral zodat regelmatig geverifieerd kan worden of presidenten nog op voldoende steun van de bevolking kunnen rekenen, zoals bij De Gaulles *plébiscites*.

“[...] le préambule de la Constitution n'énumère pas de façon suffisamment précise les libertés et les droits des citoyens. Il en résulte une trop large facilité d'intervention du Parlement et du Gouvernement dans le domaine des libertés;”¹⁰⁵

Voor wat betreft vrijheden en burgerrechten neemt Balladur een liberalere houding aan: deze rechten worden in zijn ogen niet voldoende beschermd tegen de grillen van het parlement en de regering, wat impliceert dat de president en regering constitutioneel gezien te veel ruimte hebben om beleid te voeren dat niet strookt met de vrijheden en rechten van de burger.

Jaren later, vlak voordat het presidentieel mandaat inderdaad wordt verkort tot vijf jaar en na de eerste *cohabitations*, waaraan Balladur dus ook zelf als premier, schreef hij wederom een essay waarin hij de volgens hem “noodzakelijke hervorming van de instituties” poneert.¹⁰⁶ Hij stelt dat er twee opties zijn: of Frankrijk moet richting een presidentieel systeem, of richting een parlementair systeem. Hij verwierpt hiermee de praktijk van semipresidentialisme.

In het geval de Fransen kiezen voor een parlementair bestel, stelt hij dat een president in een enkele ronde verkozen moet worden. Hiermee geeft hij expliciet aan te willen breken met de polarisering van het bestel en alle kandidaten een even grote kans te willen geven op winst.¹⁰⁷ Ook stelt hij dat *dissolution* uitsluitend op voordracht van de premier moet geschieden. Hiermee zou ook het feitelijke

¹⁰³ Balladur, ‘Les deux tentations’, 200.

¹⁰⁴ Balladur, ‘Les deux tentations’, 200-201.

¹⁰⁵ Ibidem, 201.

¹⁰⁶ Balladur, ‘La nécessaire réforme des institutions’, 525-532.

¹⁰⁷ Ibidem, 528-529.

automatisme van wetgevende verkiezingen na presidentsverkiezingen verbroken worden. Ten slotte stelt hij voor om art. 49 *Constitution* aan te passen zodat een regering bij haar aantreden geen moties van wantrouwen hoeft te overleven, maar moet zien te beschikken over een motie van vertrouwen.¹⁰⁸

Naar een presidentieel bestel?

De andere optie, zoals eerder ook door Simone Veil bepleit en waar Balladur meer waarde aan lijkt te hechten, is de keuze voor een zuiver presidentieel bestel. Een aantal belangrijke hervormingen om tot een dergelijke staatsvorm te komen, die in het voorstel van Balladur overigens nog steeds beschikt over een premier, noemt hij als volgt:

—*Le gouvernement serait responsable devant le seul président de la République qui le nommerait et qui aurait, à la seule initiative, le pouvoir de mettre fin à ses fonctions.*

—*Le gouvernement ne pourrait plus être renversé par l'Assemblée nationale.*¹⁰⁹

Hiermee zou de regering, die nooit meer in *cohabitation* plaats zou kunnen vinden, niet langer afhankelijk zijn van parlementaire steun om aan de macht te blijven, daar alleen de president nog de macht zou hebben om haar te ontslaan. Ook zou de verantwoordelijkheid voor het parlement vervallen en daarmee artikel 49-3. De *vote bloqué*, een andere omstrede maatregel die amendementen blokkeert, zou in het geval van wetsvoorstellen van de *Assemblée (propositions de loi)* niet meer gebruikt kunnen worden door de regering, enkel bij eigen *projets de loi*.

Hoewel Balladur geen expliciete stelling inneemt in de keuze tussen een presidentieel of parlementair stelsel, is hij wel duidelijk in het afwijzen van het semipresidentiële regime. Frankrijk moet in zijn ogen een keuze maken, waarvoor hij twee voorstellen doet. Voor wat betreft de andere hervormingen volgt Balladur geen eenduidige ideologie, eerder een pragmatisme in zijn benadering. Hij stelt voornamelijk dat enkele zaken onvoldoende in de *Constitution* besloten liggen, wat zijn overweging is om deze zaken aan te willen passen.

¹⁰⁸ Balladur, 'La nécessaire réforme des institutions', 528-529.

¹⁰⁹ Ibidem.

Van septennat naar quinquennat (2000)

De derde fase van de Vijfde Republiek eindigt in 2002, wanneer een president voor de eerste maal voor vijf jaar werd verkozen in plaats van de gebruikelijke zeven jaar. Deze constitutionele wijziging werd doorgevoerd in 2000, onder de *cohabitation* Chirac-Jospin. Een kleine dertig jaar daarvoor was dit echter al voorgesteld onder president Pompidou. Dit voorstel werd destijds zelfs aangenomen in zowel de *Assemblée* als de *Sénat*, maar toen niet ingediend ofwel bij de Verenigde Vergadering van de beide kamers van het parlement, het *Congrès*, ofwel middels een referendum, wat de grondwetswijziging officieel gemaakt zou hebben.

De insteek van de wijziging was om de kans op *cohabitations* te verkleinen na meerdere instabiele jaren van *divided government*.¹¹⁰ De verkorting van de presidentiële termijn was ook een socialis-tische verkiezingsbelofte in 1981. Toen Jospin het voorstel dus aan Chirac voorlegde, die in het verleden het voorstel van Pompidou had gesteund, was er voor Chirac weinig reden om dit voorstel te blokkeren. De wijziging werd per referendum bekrachtigd, maar kende weinig interesse onder de samenleving. De opkomst was slechts 30%.

De vervolgstap van premier Jospin leidde paradoxaal genoeg tot een verdere presidentialisering van het systeem. De wetgevende verkiezingen zouden bij de eerstvolgende verkiezingen voor de presidentsverkiezingen plaatsvinden vanwege de verkiezingskalender van 2002. Jospin achtte dit onwenselijk en liet dit omdraaien, waarmee hij impliceerde dat de presidentsverkiezingen belangrijker waren dan de verkiezingen voor de *Assemblée nationale*. In de context van een constante frictie tussen presidentiële macht enerzijds en primo-ministeriële en parlements-macht anderzijds, was dit zonder twijfel een voordelige uitkomst voor het instituut van president.¹¹¹

¹¹⁰ Grossman en Sauger, 'The End of Ambiguity?', 191

¹¹¹ Ibidem.

PRESIDENTIËLE MACHT IN EEN SYNCHROON STELSEL (2002–)

De vierde fase van de Vijfde Republiek start met de herverkiezing van *président sortant* Jacques Chirac. Chiracs *septennat* werd door de hervormingen van het presidentiële mandaat gevolgd door het eerste (officiële) *quinquennat* in de geschiedenis van de Vijfde Republiek.¹¹² Deze periode wordt met name gekenmerkt door de sterke vervaechting van president en parlement, die sinds de hervorming in de praktijk altijd na elkaar werden verkozen, tot Macron de *Assemblée nationale* ontbond midden in zijn termijn, in 2024. Met het samenvallen van de mandaten van de president en *Assemblée* en de aanzienlijk kleinere kans op *cohabitations* is de president meer dan ooit een “superpremier” en partijleider te noemen, waar de functie van president als arbiter van de macht, zoals Mitterrand de functie uitoefende in tijden van *divided government*. in het verleden lijkt te blijven liggen.¹¹³

In dit hoofdstuk wordt eerst het moderniseringsproject van de instituties door president Nicolas Sarkozy toegelicht, waarna de laatste twee sleutelfiguren worden bestudeerd. Dit zijn huidig premier François Bayrou, coryfee van het politieke centrum, die met zijn uitgebreide ervaringen in de nationale politiek sinds 1986 waardevolle inzichten heeft opgedaan in de werking van de Franse instituties. In 2024 bereikte Bayrou zijn politieke hoogtepunt met zijn benoeming tot premier door president Emmanuel Macron, die tevens figureert als het laatste sleutelfiguur wiens opvattingen en handelingen in dit onderzoek geanalyseerd worden.

Sarkozy’s “modernisering van de instituties” (2008)

President Nicolas Sarkozy had tijdens zijn campagne van 2007 beloofd om de instituties te moderniseren. Hiervoor stelde hij in 2007 de commissie-Balladur in, onder leiding van deze oud-premier. Hoewel Sarkozy had aangekondigd voor “alle conclusies en gesprekken” open te staan, “zonder enig taboe”, stelde hij wel reeds bij deze toespraak dat hij geen grote veranderingen zoals een overgang tot een puur parlementarisme of presidentialisme zou voorstaan.¹¹⁴ Ook werd uiteindelijk slechts een klein gedeelte van de adviezen van de commissie overgenomen en voorgelegd aan de *Conseil d’État*.¹¹⁵ Aan een van de oproepen van Balladur werd gehoor gegeven: er werden nieuwe burgerrechten in de *Constitution* vastgelegd. De belangrijkste doorgevoerde hervormingen hebben echter betrekking op de bevoegdheden en machtsverdeling tussen parlement en president. Deze hervormingen worden nu kort toegelicht.

¹¹² De vijf jaren van Georges Pompidou niet meegerekend, gezien hij verkozen was voor zeven jaar.

¹¹³ Grossman en Sauger, ‘The End of Ambiguity?’, 193.

¹¹⁴ Élysée, ‘Déclaration de M. Nicolas Sarkozy, Président de la République, sur le rôle des institutions de la Cinquième République dans la stabilité de la démocratie française et la création d’un comité de réflexion pour les adapter aux exigences démocratiques du XXIe siècle’ (12 juli 2007), <https://www.elysee.fr/nicolas-sarkozy/2007/07/12/declaration-de-m-nicolas-sarkozy-president-de-la-republique-sur-le-role-des-institutions-de-la-cinquieme-republique-dans-la-stabilite-de-la-democratie-francaise-et-la-creation-dun-comite-de-reflexion-pour-les-adapter-aux-exigences-democratiques-du-xx> (geraadpleegd 27 februari 2025).

¹¹⁵ Christophe Jakubyszyn, ‘Commissions "Sarkozy", promesses et échecs’, *Le Monde* (28 maart 2008), https://www.lemonde.fr/politique/article/2008/03/28/commissions-sarkozy-promesses-et-echecs_1028459_823448.html (geraadpleegd 2 maart 2025).

Versterking van de parlementaire bevoegdheden

Permanente parlementaire commissies kregen door de hervormingen een belangrijkere rol en burgerinitiatiefreferenda werden ingesteld. Ook kreeg het parlement meer invloed op de wetgevingsagenda (de helft van de kalender in plaats van slechts één dag). Een van de belangrijkste hervormingen was echter de beperking van het gebruik van artikel 49, alinea 3. Sinds de hervorming van 2008 kan dit constitutionele paardenmiddel slechts eens per *session parlementaire*¹¹⁶ worden ingezet om een wet zonder stemming aan te nemen, met uitzondering van begrotingswetten (PLF) en wetten voor sociale zekerheid (PLFSS). Dit geschiedde bij Macrons pensioenhervormingen van 2023 en bij de begrotingswetten van premiers Barnier en Bayrou in 2024 en 2025. Geforceerde hervormingen zoals die van premier Chirac bij het herstellen van het meerderheidsstelsel werden daarmee beperkt.¹¹⁷

Bevoegdheden van de president

De president kreeg het grondwettelijke recht om een toespraak te houden voor de verenigde vergadering van beide assemblees, het *Congrès*. Deze toespraak kan gevolgd worden door een debat, waarbij de president niet aanwezig is. Vooral president Macron maakt hier gebruik van, aangezien het een van zijn verkiezingsbeloftes was om dit jaarlijks te doen. Verder werd ook een maximum van twee presidentiële mandaten vastgelegd in een aanpassing van artikel 6. Hoewel reeds de praktijk, lag een dergelijke beperking tot Sarkozy's hervorming niet besloten in de *Constitution*. Ook werden onder andere de benoemingsbevoegdheden en de beschikking over noodbevoegdheden ingeperkt.¹¹⁸

De meeste van Sarkozy's hervormingen hadden *an sich* geen zeer vergaand effect op de verhoudingen tussen de instituties.¹¹⁹ Desalniettemin heeft het geheel aan hervormingen in dit pakket een niet insignificant effect op de praktijk van politiek: de macht van de president, hoewel niet expliciet zo in de *Constitution* belegd, is wederom in verdere mate gekoppeld aan het parlement, bijvoorbeeld in de beperking van diens benoemingsbevoegdheden en het vergroten van de invloed van het parlement op de wetgevingsagenda.

¹¹⁶ Een *session parlementaire* is een geheel parlementair wetgevingsjaar, van oktober tot juni.

¹¹⁷ Vie publique, 'La réforme de 2008 sur la modernisation des institutions', <https://www.vie-publique.fr/eclairage/268318-la-reforme-de-2008-sur-la-modernisation-des-institutions> (geraadpleegd 16 december 2024).

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Grossman en Sauger, 'The End of Ambiguity?', 193.

François Bayrou

1951—

François Bayrou, afkomstig uit de Atlantische Pyreneeën, werd actief in de politiek met zijn lidmaatschap van het *Centre démocrate* van Jean Lecanuet, de “Franse Kennedy” die De Gaulle en Mitterrand de *ballotage* in dwong. Kort daarna, in 1978, werd de zuiderling lid van het UDF van oud-president Giscard d’Estaing. Zijn intrede in de nationale politiek deed hij in 1986. Na Bayrou’s deelname aan drie opeenvolgende regeringen (Balladur, Juppé I en II) onder presidenten Mitterrand als Chirac als minister voor Nationaal Onderwijs tussen 1993 en 1997, werd Bayrou in 1998 voorzitter van de UDF, waarvoor hij vervolgens in 2002, 2007 en 2012 presidentskandidaat was.

Hoewel de UDF de gaullistische partij over het algemeen steunde indien die partij was doorgedrongen tot de tweede ronde en de UDF niet, sprak hij in 2007 geen steunverklaring uit voor Sarkozy, de kandidaat van de *Union pour une majorité présidentielle* (UMP)¹²⁰. Mede deze zet zorgde ervoor dat tweederde van de UDF samen met *Démocratie libérale* overstapte naar deze opvolger van de RPR. De UDF bleef onder Bayrou onafhankelijk en in het midden. In 2012 steunde Bayrou zelfs de linkse kandidaat, François Hollande (1954–), voornamelijk omdat hij van mening was Nicolas Sarkozy niet te kunnen steunen vanwege diens immigratiestandpunten.¹²¹ Bij de verkiezingen van 2017 steunde Bayrou met zijn partij MoDem¹²², de opvolger van de UDF, de nieuwe beweging van Emmanuel Macron. Aangezien hij zelf nooit president werd, blijft hij relevant om als partijpoliticus te analyseren in dit onderzoek. De analyse van zijn standpunten geschiedt met name aan de hand van enkele van zijn toespraken tijdens campagnes en een aantal interviews.

In de campagne van 2007 stelde Bayrou zich wederom kandidaat als president namens de UDF, waar hij toen voorzitter van was. Bayrou stelde “*ni de droite, ni de gauche*” te zijn en nam sterk stelling in tegen de tweedeling van klassieke partijen (PS en UMP), die in zijn ogen louter tot een eeuwigdurende onmacht leidde.¹²³ Een belangrijk punt in zijn programma was het achterlaten van de Vijfde Republiek door over te gaan tot de Zesde Republiek: een bestel waarin een president verantwoordelijkheid draagt en het regeringsbeleid bepaald en aanstuurt in plaats van de premier.¹²⁴ Ook moest de helft van de zetels via proportionalisme worden verkozen, voor een samenstelling van het parlement meer naar “*l’image*

¹²⁰ Later *Union pour un mouvement populaire*. Fusie van de RPR, delen van de UDF en *Démocratie libérale*.

¹²¹ Pierre Jaxel-Truer, ‘La journée où François Bayrou a décidé de faire “le choix de François Hollande”’ (3 mei 2012), https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2012/article/2012/05/03/francois-bayrou-fait-le-choix-de-francois-hollande-mais-ne-donne-pas-de-consigne-de-vote_1695607_1471069.html (geraadpleegd 5 februari 2025).

¹²² *Mouvement démocrate*.

¹²³ ‘François Bayrou lance sa campagne présidentielle à Lille’, *Le Monde* (15 december 2006), https://www.lemonde.fr/societe/article/2006/12/15/francois-bayrou-lance-sa-campagne-presidentielle-a-lille_845931_3224.html (geraadpleegd 12 februari 2025).

¹²⁴ ‘M. Bayrou se prononce pour une VIe République’, *Le Monde* (16 december 2005), https://www.lemonde.fr/societe/article/2005/12/16/francois-bayrou-se-prononce-pour-une-vie-nbsp-republique_722305_3224.html (geraadpleegd 12 december 2024).

du pays”.¹²⁵ Opmerkelijk is dat François Bayrou in 2012 wederom een passage over proportionalisme in zijn programma opneemt, maar ditmaal op minder grote schaal: een kwart van de zetels moest via een proportioneel kiesstelsel worden verkozen.¹²⁶ Een aantal voor dit onderzoek minder relevante voorstellen uit 2007 werd door Sarkozy overgenomen in de hervormingen van 2008.

Zeer relevant voor dit onderzoek is echter een aantal van de voorstellen die Bayrou doet in zijn campagne voor de presidentsverkiezingen voor 2012, waarin hij stelt dat een president onpartijdig moet zijn en een meerderheid achter zich moet kunnen verenigen in de *Assemblée nationale*. Daarover sprak hij in een campagnetoespraak:

*“Incarnier une présidence impartiale. Le Président est celui qui inspire l'action politique, qui en garantit la concrétisation. Il a le devoir de fédérer, de représenter le peuple tout entier. C'est pourquoi, il ne peut être un chef de parti”*¹²⁷

Deze benadering is erg interessant, daar Bayrou een genuanceerde weg vindt tussen pure presidentialisering van het systeem en het vinden van compromissen en eenheid in het parlement. Hierin redeneert Bayrou, anders dan Duverger, dat meer eenheid en stabiliteit gevonden kan worden in een (gedeeltelijk) proportioneel en pluralistisch stelsel zoals door Arend Lijphart en ook door Simone Veil bepleit.¹²⁸ Dit combineert Bayrou met een *président-arbitre* zoals in de praktijk van Mitterrands presidentschap. Een dergelijk perceptie van democratie is duidelijk gegrond in zijn gedachtegoed dat een democratie vooral dient om elke stem te laten horen en gelden: *“la démocratie n'est pas le pouvoir de la majorité mais la protection des minorités, et même de la minorité ultime qu'est l'homme seul.”*¹²⁹

Op deze wijze kan de benadering van institutionele verhoudingen en macht van François Bayrou gelezen worden als een nieuwe, democratischere iteratie van het presidentschap zoals De Gaulle en Mitterrand dat voor ogen hadden. In de context van de politieke instabiliteit rondom de vervroegde parlementsverkiezingen van 2024, stelde Bayrou het volgende over de keuze van Emmanuel Macron om de partijen aan zet te laten om de instabiele situatie van schijnbaar onmogelijke meerderheden op te lossen:

¹²⁵ Vie publique, Collection des discours publics, ‘Déclaration de M. François Bayrou, président de l'UDF et candidat à l'élection présidentielle de 2007, sur les différents objectifs de son programme présidentiel’ (3 april 2007), <https://www.vie-publique.fr/discours/166332-francois-bayrou-03042007-udf-election-presidentielle-2007-programme> (geraadpleegd op 5 januari 2025).

¹²⁶ Vie publique, Collection des discours publics, ‘Programme électoral de M. François Bayrou, président du Mouvement démocrate (Modem) et candidat à l'élection présidentielle 2012, intitulé “La France solidaire”’ (1 maart 2012), <https://www.vie-publique.fr/discours/184661-programme-electoral-de-m-francois-bayrou-president-du-mouvement-democr> (geraadpleegd 7 januari 2025).

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Zoals behandeld in ‘(Semi)Presidentiële macht’: Duverger, *Political Parties* en Lijphart, *Patterns of Democracy*.

¹²⁹ Catherine Portevin, ‘François Bayrou, Tzvetan Todorov. Exercice d'équilibre’, *Philosophie magazine* 57 (maart 2012), <https://www.philomag.com/articles/francois-bayrou-tzvetan-todorov-exercice-dequilibre> (geraadpleegd 18 december 2024).

“La culture profonde des partis politiques, nourris au fait majoritaire, c’est perpétuellement d’être « contre ». Les uns contre les autres, quelle que soit leur proximité intellectuelle ou ce qu’exige la situation du pays.”¹³⁰

Dit citaat was (een gedeelte van) Bayrous antwoord op de vraag hoe de politieke impasse van 2024 te doorbreken volgens De Gaulles analyse van de onmogelijkheid van een “partijenregering”. Het feit dat het linkse blok, *Nouveau Front populaire*, eiste een regering te mogen vormen, was in de ogen van Bayrou dan ook ongegrond: het is immers aan de president om een regering aan te stellen. Daarbij benoemde Bayrou ook dat het linkse front wel de grootste was geworden in de verkiezingen, maar geen meerderheid heeft of zou kunnen vinden in de *Assemblée*.¹³¹

Later in het interview voegde Bayrou hieraan toe dat een nieuwe regering in 2024 geen afvaardiging van *tendances*, van politieke neigingen moest zijn, maar een bredere regering, niet op basis van partijpolitieke afwegingen, maar bestaande uit een equipe van “*personnalités, choisies en fonction de leur expérience, capables de dépasser les divisions des partis, pour rassembler à l’Assemblée nationale une majorité autour d’une action et d’une volonté.*”¹³² Een eenheid in verscheidenheid die vertrouwen moet uitstralen, in plaats van een meerderheid bestaande uit een of twee partijen die uit dezelfde politieke traditie komen.

François Bayrou is over de jaren uitgegroeid tot een stabiele kracht in het midden van de politieke arena. Hoewel al sinds 1978 een partijpoliticus, gelooft Bayrou niet in het oplossingsvermogen van politieke partijen in regeringsfuncties. Zijn opvatting over politieke partijen is over de jaren veranderd tot het punt dat hij in de politieke instabiliteit van 2024 opriep tot een soort republikeinse regering, waar de partijen in de verkiezingen nog riepen om een *front of arc républicain* van partijen van (centrum)links, centrum en (centrum)rechts, om *Rassemblement national* van de macht te houden.¹³³

Belangrijk voor dit onderzoek is Bayrous conceptie van presidentiële macht en de rol van de president. Hierin volgt Bayrou tot op zekere hoogte een gaullistische benadering van de president: boven de partijen, zonder vastgeketend te zijn aan het *système de partis*. Bayrou ziet daarentegen wel een belangrijke rol voor partijen in het parlement, namelijk het controleren van de regering en het tot uiting brengen van pluralisme in de stemmen van minderheden. Bayrous hang naar consensus en het overbruggen van de politieke tweedeling die door meerdere hervormingen werd geïnstitutionaliseerd leidde hem uiteindelijk na bijna veertig jaar in de nationale politiek naar het paleis van Matignon, als premier onder president Emmanuel Macron, die in het volgende gedeelte geanalyseerd wordt.

¹³⁰ François Bayrou, geïnterviewd door Antonin André, ‘François Bayrou au JDD: «C’est au président de choisir le gouvernement!»’, *Le Journal de Dimanche* (13 juli 2024), <https://www.lejdd.fr/politique/exclusif-francois-bayrou-au-jdd-cest-au-president-de-choisir-le-gouvernement-147487> (geraadpleegd 28 december 2024).

¹³¹ Bayrou, ‘«C’est au président de choisir le gouvernement!»’.

¹³² Ibidem.

¹³³ Matthieu Goar, ‘Anatomie d’un front républicain aux législatives 2024: un barrage qui a d’abord profité à Ensemble’, *Le Monde* (8 juli 2024), https://www.lemonde.fr/politique/article/2024/07/08/anatomie-d-un-front-republicain-aux-legislatives-2024-un-barrage-qui-a-d-abord-profité-a-ensemble_6247899_823448.html (geraadpleegd 2 december 2024).

Emmanuel Macron

1977—

Emmanuel Macron kreeg bij de verkiezing van François Hollande tot president zijn eerste publieke en politieke verantwoordelijkheid in 2012 als plaatsvervangend secretaris-generaal van het Élysée. Korte tijd daarna werd hij aangesteld als Hollandes Minister van Economie, Industrie en Digitalisering onder PS-premier Manuel Valls (1962–). In 2016 legde Macron deze functie neer om zijn kandidatuur voor het presidentschap voor te bereiden.

Macron wilde profileerde zich in zijn campagne als een non-partijpolitieke presidentskandidaat die het systeem kwam uitdagen en zich boven de partijen zou kunnen plaatsen.¹³⁴ Dit lukte hem ook vrij gemakkelijk, daar hij geen sterk partijpolitiiek profiel had opgebouwd in de *Assemblée* voordat hij minister en presidentskandidaat werd. Daarnaast verwacht de theorie van *challenger parties*, zoals Macrons beweging in 2017 kan worden gezien, dat het Franse bestel, voornamelijk bestaande uit twee mainstreampartijen, zeer vatbaar is voor dergelijke nieuwe uitdagers.¹³⁵ Robert Elgie zag deze positionering van Macron en zijn beweging als de terugkeer van het *éternel marais* in de originele bedoeling van Maurice Duverger, vanuit het midden in plaats van de bipolaire toepassing van dit *marais* bij links en rechts door Furet.¹³⁶ Deze centristische benadering van Emmanuel Macron is terug te zien in een aantal van zijn voorgestelde hervormingen rondom de president. Een aantal van zijn voorstellen, met name met betrekking tot de instituties en de relatie tussen president en volk, wordt hieronder behandeld.

Een groot onderdeel van de verkiezingsbeloftes van Macron was een veelvoud aan hernieuwingen en transformaties binnen het Franse democratische bestel. Het sleutelwoord was *Révolution*, ook de titel van zijn boek, hoewel hij stelde geen president te willen worden om te managen of te hervormen, maar om te “transformeren”.¹³⁷ Fundamenteel in deze benadering was het punt om de politiek dichter bij de samenleving brengen (*proximité*) door politiek vanuit de *grassroots*. Dit moest het vertrouwen van de bevolking in de politiek (*confiance*) ten goede komen.

In dit beleid zagen meerdere commentatoren een gelijkenis met het gedachtegoed van Paul Ricœur (1913-2005), een filosoof voor wie Macron in zijn jeugd een aantal jaren had gewerkt.¹³⁸ Macron stelde zich verder expliciet op als links en rechts tegelijk (*en même temps*). Met betrekking tot zijn toepassing van een combinatie van liberaal economisch beleid met sociale wetgeving worden gelijkenissen getrokken met het *rocardisme* van premier Rocard.¹³⁹

¹³⁴ Gérard Grunberg, ‘Le pari perdu d’Emmanuel Macron’, *Telos* (1 juli 2024), <https://www.telos-eu.com/fr/politique-francaise-et-internationale/le-pari-perdu-demmanuel-macron.html> (geraadpleegd 28 november 2024).

¹³⁵ Ignazi, ‘The failure of mainstream parties and the impact of new challenger parties’.

¹³⁶ Robert Elgie, ‘The Election of Emmanuel Macron and the New French Party System: A Return to the *éternel marais*?’, *Modern & Contemporary France* 26:1 (2017) 15-29. doi: 10.1080/09639489.2017.1408062.

¹³⁷ Emmanuel Macron, *Révolution* (Parijs 2016).

¹³⁸ Olivier Duhamel, ‘Inside Macron’s Mind: A Tint of Paul Ricœur’, *Institut Montaigne*, <https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/inside-macrons-mind-tint-paul-ricoeur> (geraadpleegd 12 januari 2025).

¹³⁹ Alain Bergounioux en Jean-François Merle, *Le rocardisme: Devoir d’inventaire* (Parijs 2018).

Verder beloofde kandidaat Macron om de politieke praktijk een hogere standaard te zullen geven, later onder andere bereikt met het aannemen van de wet op de “moralisatie van het publieke leven” in september 2017, wat ook een doel van François Bayrou was, die plaatsnam in Macrons coalitie:

*“Il faut donc aller plus loin dans la transparence et l’exigence. Mais il faut aussi avoir le courage d’aller plus loin vers la confiance et la proximité.”*¹⁴⁰

Zeer belangrijk voor dit onderzoek is hoe Emmanuel Macron de invulling van het ambt van president voor zich zag. Zijn invulling van presidentiële macht en de verhouding van de president tot parlement en het volk wordt in het volgende gedeelte verder uitgewerkt.

*“La présentation, par le président de la République, de son bilan national et européen une fois par an devant le Congrès”*¹⁴¹

Volgens Gérard Grunberg probeert Macron zich te profileren als een *homme providentiel*, in de traditie van Napoleon I, Napoleon III, De Gaulle en Mitterrand: een leider met charisma die door een beroep te doen op nationale eenheid, stabiliteit en trots in tijden van verdeeldheid het land bijeen moet brengen.¹⁴² Vanuit die rol wilde Macron jaarlijks zijn visie poneren voor de verenigde vergadering, het *Congrès*.

Over het presidentieel ambt sprak Macron in een gesprek met Der Spiegel: “*France is a country of regicidal monarchists. It is a paradox: The French want to elect a king, but they would like to be able to overthrow him whenever they want.*”¹⁴³ Een dergelijke opmerking maakte Macron ook reeds voor zijn verkiezing in 2017 tijdens een interview met *le 1*, waarin hij stelde dat het Franse bestel sinds de val van het *Second Empire* onder Napoleon III kampt met een vacuüm rondom het hoogste ambt, dat Fransen gevuld willen zien met symboliek en monarchale macht, zo ingevuld door presidenten als De Gaulle en Mitterrand.¹⁴⁴ Macron stelde het ambt vooral een symbolische functie heeft.¹⁴⁵

Die symbolische rol zou kunnen impliceren dat Macron het primaat voor regeringsbeleid vooral bij de premier en diens regering acht te liggen. Gezien de actualiteit ligt dat waarschijnlijk echter anders: president Macron koos ervoor om opeenvolgend twee premiers uit het centrum aan te wijzen (Michel Barnier, LR, centrumrechts en François Bayrou, MoDem, centrum) terwijl geen van die partijen of partijallianties over een (relatieve) meerderheid in de *Assemblée* beschikte. Dat terwijl het linkse blok de verkiezingen had gewonnen en daarmee claimde recht te hebben op het vormen van een regering.

¹⁴⁰ En Marche!, *Programme* (2016), 26.

¹⁴¹ Ibidem, 27.

¹⁴² Gérard Grunberg, ‘Macronisme et bonapartisme’, *Telos* (30 juni 2017), <https://www.telos-eu.com/fr/politique-francaise-et-internationale/macronisme-et-bonapartisme.html> (geraadpleegd 20 december 2024).

¹⁴³ Emmanuel Macron, geïnterviewd door Klaus Brinkbäumer, Julia Amalia Heyer en Britta Sandberg, ‘We Need to Develop Political Heroism’, *Der Spiegel* (13 oktober 2017), <https://www.spiegel.de/international/europe/interview-with-french-president-emmanuel-macron-a-1172745.html> (geraadpleegd 18 januari 2025).

¹⁴⁴ Emmanuel Macron, geïnterviewd door Éric Fottorino, Laurent Greilsamer en Adèle van Reeth, ‘J’ai rencontré Paul Ricœur qui m’a rééduqué sur le plan philosophique’, *le 1* 64 (2015), <https://le1hebdo.fr/journal/macron-un-philosophe-en-politique/64/article/j-ai-rencontr-paul-ricoeur-qui-m-a-rduqu-sur-le-plan-philosophique-1067.html> (geraadpleegd 8 februari 2025).

¹⁴⁵ Macron, ‘We Need to Develop Political Heroism’.

Deze keuze lijkt te indiceren dat Macron niet openstaat voor “echte” *cohabitations*. Barnier en Bayrou kwamen immers niet uit de partij van de president, maar waren wel degelijk ofwel langere tijd aan die beweging verbonden (Bayrou) of werkten met die partij samen in een centrumcoalitie (Barnier). Hoewel Macron dus vooral een onafhankelijke en verzoenende rol stelde aan te willen nemen, lijkt de president in de realiteit van zijn presidentschap toch voor zijn eigen midden te kiezen zo lang en omdat hij daartoe de bevoegdheden heeft.

In Frankrijk wordt deze presidentiële houding van Macron vaak beschreven als een *présidence jupitérienne*, wat tevens de beschrijving is die Macron zelf aan een dergelijke houding gaf.¹⁴⁶ Een president met gelijkenissen met Jupiter dus, omdat zijn stijl gelijkenissen vertoonde met De Gaulle en Mitterrand, een zekere ongrijpbaarheid en zetelend boven de rest van het bestuur, net als Jupiter, koning van de Olympische goden. *Président "gaullien"* of “*mitterrandien*” zou voor Macron namelijk een te sterke bijmaak hebben van de traditionele partijen op links en rechts die deze presidenten volgden.¹⁴⁷

In 2021 stelde Pierre Manenti, historicus en toenmalig adviseur van de Minister van Huisvesting, over Macrons houding “boven het politieke”, gecombineerd met het sociale beleid dat hij voorstond, dat het sterke gelijkenissen vertoonde met het sociaal gaullisme, een stroming uit de eerste jaren van het gaullisme.¹⁴⁸ Macron lijkt hiermee een andere vorm van het klassieke gaullisme dan centrumrechts aan te nemen. De persoonlijke vertrouwensband van het staatshoofd met het volk wordt, anders dan hoe De Gaulle deze bij wijze van *plébiscites* middels referenda en verkiezingen nastreefde, door Macron benaderd met het instellen van burgerberaden vanuit de *grassroots* van de Franse samenleving.

Desalniettemin lijkt Macron niet geheel aan de gaullistische opvatting van vertrouwen van het volk te zijn ontsnapt, zeker op basis van twee bevoegdheden van de uitvoerende macht die hij inzette: de procedure van artikel 49-3 voor het aannemen van de zeer impopulaire pensioenhervormingen en het ontbinden van de *Assemblée* na de tegenvallende uitslagen van de Europese parlementsverkiezingen voor zijn partij in juni 2024. Hoewel Macron namelijk had beloofd niet aan de pensioenen te komen, zag hij het als zijn constitutionele plicht om deze wet zonder meerderheid aan te nemen door artikel 49-3, aangezien hij hiervoor in het parlement niet voldoende steun had. Ook het ontbinden van de *Assemblée* impliceerde dat Macron zich aangesproken voelde op zijn mandaat, hoewel dat feitelijk compleet losstond van deze verkiezingen. Verdere institutionele hervormingen, die een zo grote rol speelden bij zijn verkiezing in 2017, maken tegenwoordig een aanzienlijk kleiner deel uit van het programma van *Renaissance*, zijn partij. Heeft de realiteit van de macht Macron dan ook ingehaald, net als Mitterrand?

¹⁴⁶ Céline Hussonnois-Alaya, ‘Ce que signifie le président "jupitérien" que souhaite incarner Macron’, *BFMTV* (18 mei 2017), https://www.bfmtv.com/politique/elysee/ce-que-signifie-le-president-jupiterien-que-souhaite-incarner-macron_AN-201705180028.html (geraadpleegd 8 december 2024).

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Pierre Manenti, geïnterviewd door Lilian Alemagna, ‘«On peut voir le projet d’Emmanuel Macron comme éminemment gaulliste»’, *Libération* (9 november 2021), https://www.liberation.fr/politique/on-peut-voir-le-projet-demmanuel-macron-comme-eminement-gaulliste-20211109_YVJMCQZYLZH4BDEBR4PQZW27DI/ (geraadpleegd 16 december 2024).

CONCLUSIE

De hoofdvraag van dit onderzoek luidde: “*Hoe heeft het gedachtegoed van centrupolitici over presidentiële macht in de Vijfde Republiek zich ontwikkeld en in hoeverre verklaart deze ontwikkeling de politieke instabiliteit in Frankrijk in 2024?*” Om de ontwikkeling van het gedachtegoed van centrupolitici in de Vijfde Republiek te onderzoeken, werd dit onderzoek diachronisch ingedeeld in vier fases, die elk een kenmerkende periode van de Vijfde Republiek beslaan sinds de *Constitution* in 1958 door Charles de Gaulle werd vastgesteld. In dit afsluitende hoofdstuk wordt volgens de structuur van deze vier fases van de Vijfde Republiek een overzichtelijke analyse gemaakt van de belangrijkste punten uit het onderzoek om zo uiteindelijk de hoofd- en deelvragen te beantwoorden.

De ontwikkeling van presidentiële macht en het gedachtegoed van centrupolitici

Fase 1: Een republikeinse monarchie? (1958-65)

De eerste fase van de Republiek, gekenmerkt door De Gaulles wens om het systeem van politieke partijen af te brokkelen, de consolidatie van presidentiële macht en de rechtstreekse band tussen de president en het volk met de hervorming van 1962, heeft zowel met de nieuwe *Constitution* als de politieke praktijk van De Gaulle het fundament gelegd voor de ontwikkelingen in de daaropvolgende decennia. De Gaulles intenties waren duidelijk, maar zijn acties hebben niet altijd de gewenste effecten gehad. Door de directe presidentsverkiezingen werd het begin ingezet van een polarisering van de politiek, wat partijen aan de president koppelde, terwijl De Gaulle juist wilde dat de president een eigen mandaat kreeg, los van en boven de partijen.

Fase 2: Crises en polarisering (1965-81)

In de tweede periode van de Vijfde Republiek kristalliseerde deze polarisering zich uit langs twee lijnen: de socialisten (*cum suis*) op links en de gaullisten en anderen zoals de UDF van Giscard d’Estaing op rechts. Maurice Duverger en François Furet stellen echter dat een dergelijk gepolariseerd bestel uiteindelijk leidt tot centrupolitiek van beide zijden.¹⁴⁹ Een begin van deze ontwikkeling is inderdaad te constateren in deze periode, onder andere in de politiek van president Pompidou. Georges Pompidou zette het beleid van Charles de Gaulle op een gematigdere wijze door en voerde liberaal economisch beleid. Ook constateerde hij enkele problemen in de politieke praktijk, waarvoor hij bijvoorbeeld een presidentiële termijn van vijf jaar voorstelde, die uiteindelijk niet werd doorgevoerd.

In deze periode ontdekte Simone Veil dat semipresidentialisme feilbaar is, waardoor zij voorstelde om de mogelijkheden voor een presidentieel bestel te onderzoeken. Ook moeten partijen en politici volgens Veil in het parlement niet verder verharderen maar juist de dialoog aangaan om compromissen te sluiten, zoals zij zelf bereikte met de *loi Veil* in 1975.

¹⁴⁹ Duverger, ‘L’éternel marais’; François Furet, ‘L’énigme française’.

Fase 3: *Cohabitations* en partijpolitiek (1981-2002)

De verkiezing van François Mitterrand tot president in 1981 luidde de derde fase van de Vijfde Republiek in. Zowel Mitterrands presidentschap als de nieuwe lijn van de *Parti socialiste* waren een breuk met de traditie. Waar De Gaulle het verliezen van een verkiezing zoals die voor de *Assemblée nationale* zou hebben gezien als het verlies van eigen steun onder de bevolking, bleef Mitterrand onverstoord in het Élysée. Hij stelde zich op als *président-arbitre*, waarmee hij het ambt van president net als De Gaulle boven de partijen plaatste. Ook werd de verhouding van de PS tot de macht van de Vijfde Republiek veranderd door het presidentschap en de macht te aanvaarden door een regering te vormen. Hierdoor werd de PS onderdeel van de mainstream (centrum)partijen van de Vijfde Republiek, waardoor het systeem de vaste oppositie verloor en vatbaarder werd voor radicale uitdagerpartijen.

Édouard Balladur, centrumrechts premier onder Mitterrand, stelde dat het presidentieel mandaat verkort moest worden om vaker de steun onder de bevolking te kunnen peilen, naar voorbeeld van De Gaulles plebiscitaire benadering van een presidentieel mandaat. Ook schreef Balladur meerdere essays over de valkuilen van de Franse praktijk van semipresidentialisme en de noodzaak om een keuze te maken: ofwel hervormen naar een presidentieel bestel, ofwel naar een parlementair bestel.

President Jacques Chirac voerde in 2000 de hervorming van de presidentiële termijn door. Paradoxaal genoeg had met name het omdraaien van de verkiezingskalender door PS-premier Lionel Jospin—eerst de presidentiële, dan de wetgevende verkiezingen—een groter direct effect op de werking van de Vijfde Republiek dan de verkorting van deze termijn. De handeling impliceerde namelijk een partijpolitieke benadering van het presidentschap waardoor de president een “superpremier” werd met wortels in de *Assemblée* in plaats van dat hij, zoals De Gaulle en Mitterrand, boven het parlement stond.

Fase 4: Presidentiële macht in een synchroon stelsel (2002–)

De vierde fase van de Vijfde Republiek begon met de eerste presidentsverkiezingen voor een mandaat van vijf jaar, het eerste *quinquennat*, en het omdraaien van de verkiezingskalender door Jospin waardoor de president meer een “superpremier” werd. De spanning tussen presidentiële en parlementaire interpretaties van de *Constitution* blijft in deze fase voortduren. President Nicolas Sarkozy probeerde een deel van de spanningen en onbalans tussen de instituties weg te nemen met zijn constitutionele hervormingen van 2008, waarin de mogelijkheden voor de procedure van artikel 49-3 *Constitution* werden ingeperkt en de president het recht kreeg om te spreken voor het *Congrès*. Doordat hierin echter geen fundamentele keuze voor een parlementair of presidentieel stelsel werd gemaakt, bleef het systeem in het schemergebied van een semipresidentieel stelsel met ruimte voor zowel een parlementaire als presidentiële interpretatie van de *Constitution*.

In deze fase van de Vijfde Republiek erkent François Bayrou dat de samenleving in mindere mate dan voorheen vertrouwen heeft in (de werking van) de instituties. Bayrou bepleit om die reden een aantal democratiserende veranderingen van de politieke praktijk, zoals een gedeeltelijke invoering van een proportioneel kiesstelsel en de oproep voor het streven naar consensus en het overbruggen van

politieke tegenstellingen. In het lijmen van de verdeeldheid van zowel parlement als samenleving ziet hij een uitgelezen rol weggelegd voor de president en een brede regering van vertrouwde gezichten.

Gedurende het presidentschap van Emmanuel Macron is een synthese te constateren van enkele aan Macron voorafgaande benaderingen van presidentiële macht. President Macron combineert een “jupiteriaanse” stijl van leiderschap met sociaal beleid en democratisering, maar worstelt *en même temps* met de realiteit van de bestuurbaarheid en politieke tijdens de Vijfde Republiek. Waar de president namelijk het land wil verzoenen en de politiek transparanter en betrouwbaarder wil maken, gebruikt hij meermaals vergaande bevoegdheden: zo laat hij in 2024 de *Assemblée* ontbinden en dwingt hij zijn premiers meermaals om een 49-3-procedure te gebruiken om wetgeving door te drukken, zoals bij zijn pensioenhervormingen, die op weinig politieke en maatschappelijke steun konden rekenen. Macrons koorddans tussen democratisering en inspraak van de bevolking enerzijds en het doorvoeren van zijn eigen hervormingen anderzijds leggen de fricties van het semipresidentieel bestel wederom bloot.

Slotsom van de vier fases

In de vroege fases van de Republiek moest het stof nog neerdalen op hoe de instituties van de Vijfde Republiek zouden interageren, waarbij met name De Gaulle maar ook bijvoorbeeld Mitterrand een sterke invloed hadden op hoe de rol van de president zich verder zou ontwikkelen. In de laatste fases van de Vijfde Republiek kwam de focus meer te liggen op democratisering en verduidelijking van het semipresidentialisme. Een aantal hervormingen, zoals omtrent de verkorting van het presidentiële mandaat, bleef onderwerp van gesprek, zelfs nog jaren nadat de hervorming al was doorgevoerd. Een gedurfde keuze voor hervormingen werd echter niet gemaakt. De president werd in toenemende mate een “superpremier” die sterk verweven is met het parlement, hoewel presidenten zoals Macron hebben geprobeerd om de president opnieuw boven de partijpolitiek te plaatsen.

Een nieuwe fase in de Vijfde Republiek?

De doorgevoerde hervormingen van de instituties en presidentiële macht hebben niet altijd het gewenste effect gehad of veranderden in essentie slechts op minimale wijze de politieke praktijk. Hervormingen zoals de directe presidentsverkiezing door De Gaulle en het samenvallen van de presidentiële en wetgevende verkiezingen, waarbij impliciet prioriteit werd gegeven aan de president, hebben de voeten van het presidentiële ambt in het fundament van de *Assemblée* gegoten. Zonder steun in de *Assemblée* ziet een president zich in de praktijk machteloos. Dit komt duidelijk naar voren in de politieke instabiliteit van 2024, waarin president Macron onder druk gezet wordt door parlementariërs om gehoor te geven aan de om ontbinding van de *Assemblée nationale*. Zonder ontbinding had de president moeten proberen om, naar het voorbeeld dat Simone Veil stelde, middels dialoog en compromissen tot een sluitende begroting te komen. Macron lijkt hierin een verkeerde inschatting te hebben gemaakt door de Europese verkiezingen mogelijk, naar het voorbeeld van De Gaulle, te hebben geïnterpreteerd als een kwalificatie

van zijn presidentschap. Door aan de wensen van RN toe te geven verzwakte hij impliciet zijn eigen positie en de positie van het presidentiële ambt in een poging democratischer over te komen.

Een bipolair systeem, zoals vorm kreeg in de tweede en derde fases van de Republiek, lijkt sinds 2017 niet meer voort te duren, wat mogelijk mede tot het hoge aantal *triangulaires*¹⁵⁰ leidde, hoewel dat nog niet definitief vast te stellen is. President Emmanuel Macron, zijn beweging en zijn bondgenoten van andere centristische bewegingen zoals François Bayrou lijken, gezien de groei van links in de wetgevende verkiezingen, niet langer het enige antwoord op uitdagers op radicaalrechts zoals Marine Le Pen en haar *Rassemblement national*. De voedingsbodem hiervoor werd echter al gelegd tijdens het presidentschap van Mitterrand en deze ontwikkeling is doorgezet met de normalisering (*dédiabolisation*) van het voormalige *Front national*.

Toch hoeft de laatste winst van links niet te betekenen dat teruggegaan wordt naar het bipolarisme en *alternances* van de vroegere fases van de Vijfde Republiek, hoewel de “wet van Duverger” dit wel zou verwachten.¹⁵¹ Zoals François Bayrou hierover echter stelt: “het feit dat links de verkiezingen heeft gewonnen wil nog niet zeggen dat zij een meerderheid zouden kunnen krijgen”.¹⁵² Mogelijk hebben de centrumpartijen een duurzame plek in de constellatie van de Assemblée weten te creëren.

De volgende verkiezingen zullen moeten uitwijzen of werkelijk een nieuwe, vijfde fase van de Republiek is aangebroken. Dit zullen hoogstwaarschijnlijk de presidentiële verkiezingen van 2027 worden, omdat president Macron waarschijnlijk naar het voorbeeld van François Mitterrand in het Élysée zal blijven zitten. Tot die tijd is daarvoor echter onvoldoende bewijs.

Wat de nieuwe situatie ook wordt, wat in ieder geval duidelijk is, is dat die voldoende aanleiding zal geven voor nieuw onderzoek. De Vijfde Republiek is met haar interne tegenstellingen immers als een *perpetuum mobile*: zij blijft altijd in beweging.

¹⁵⁰ Tweede verkiezingsronde bestaande uit drie kandidaten. In enkele gevallen was zelfs sprake van vier kandidaten, *quadrangulaires*. In: Descamps, ‘Législatives: entre 285 et 315 triangulaires possibles après le premier tour’.

¹⁵¹ Duverger, *Political Parties*.

¹⁵² Bayrou, ‘«C’est au président de choisir le gouvernement!»’.

BRONNENOVERZICHT

Primaire bronnen

Essays en artikelen

Balladur, Édouard, 'La nécessaire réforme des institutions', *Commentaire* 95 (2001) 525-532.

Balladur, Édouard, 'Les deux tentations', *Pouvoirs* 1 (1983) 199-204.

Macron, Emmanuel, *Révolution* (Parijs 2016).

Veil, Simone, 'Sur la monarchie présidentielle', *le Débat* 55 (1989) 43-47.

Interviews

Élysée, Emmanuel Macron, geïnterviewd door Gilles Bouleau, Anne-Claire Coudray en David Pujadas, *Le Grand Entretien – Interview d'Emmanuel Macron* (16 oktober 2017), <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2017/10/16/le-grand-entretien-interview-demmanuel-macron> (geraadpleegd 12 februari 2025).

Bayrou, François, geïnterviewd door Antonin André, 'François Bayrou au JDD: «C'est au président de choisir le gouvernement!»', *Le Journal de Dimanche* (13 juli 2024), <https://www.le-jdd.fr/politique/exclusif-francois-bayrou-au-jdd-cest-au-president-de-choisir-le-gouvernement-147487> (geraadpleegd 28 december 2024).

INA, Simone Veil, geïnterviewd door François de Virieu, Alain Duhamel, Claude Cabanes en Albert du Roy, *L'Heure de Vérité* (5 september 1983), <https://www.youtube.com/watch?v=g6FrWsgvvyE> (geraadpleegd 22 januari 2025).

Macron, Emmanuel, geïnterviewd door Klaus Brinkbäumer, Julia Amalia Heyer en Britta Sandberg, 'We Need to Develop Political Heroism', *Der Spiegel* (13 oktober 2017), <https://www.spiegel.de/international/europe/interview-with-french-president-emmanuel-macron-a-1172745.html> (geraadpleegd 18 januari 2025).

Macron, Emmanuel, geïnterviewd door Éric Fottorino, Laurent Greilsamer en Adèle van Reeth, 'J'ai rencontré Paul Ricoeur qui m'a rééduqué sur le plan philosophique', *le 1* 64 (2015), <https://le1hebdo.fr/journal/macron-un-philosophe-en-politique/64/article/j-ai-rencontr-paul-ricoeur-qui-m-a-rduqu-sur-le-plan-philosophique-1067.html> (geraadpleegd 8 februari 2025).

Mitterrand, François, geïnterviewd door Olivier Duhamel, 'Sur les institutions', *Pouvoirs* 45 (1988) 131-139.

Pompidou, Georges, 'La politique économique de la France', *Entreprise* 458 (20 juni 1964), <https://www.georges-pompidou.fr/portail-archives/politique-economique-france-20-juin-1964> (geraadpleegd 8 december 2024).

Veil, Simone, geïnterviewd door Alain Minc, 'La France vue d'Europe', *Le Débat* 40 (1986) 3-27.

Toespraken

Assemblée nationale, Comptes rendus des débats de la XVIIe législature, Séance ordinaire du mardi 01 octobre 2024, Déclaration du Gouvernement, <https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/17/comptes-rendus/seance/session-ordinaire-de-2024-2025/seance-du-mardi-01-octobre-2024> (geraadpleegd 26 februari 2025).

Assemblée nationale, Grands discours, ‘Général de Gaulle (1er juin 1958)’, <https://www2.assemblee-nationale.fr/decouvrir-l-assemblee/histoire/grands-discours-parlementaires/general-de-gaulle-1er-juin-1958> (geraadpleegd 29 december 2024)

Digithèque de matériaux juridiques et politiques, Michel Debré: Discours devant le Conseil d’État, 27 août 1958, <https://mjp.univ-perp.fr/textes/debre1958.htm> (geraadpleegd 10 januari 2025).

Élysée, ‘Déclaration de M. Nicolas Sarkozy, Président de la République, sur le rôle des institutions de la Cinquième République dans la stabilité de la démocratie française et la création d'un comité de réflexion pour les adapter aux exigences démocratiques du XXIe siècle’ (12 juli 2007), <https://www.elysee.fr/nicolas-sarkozy/2007/07/12/declaration-de-m-nicolas-sarkozy-president-de-la-republique-sur-le-role-des-institutions-de-la-cinquieme-republique-dans-la-stabilite-de-la-democratie-francaise-et-la-creation-dun-comite-de-reflexion-pour-les-adapter-aux-exigences-democratiques-du-xx> (geraadpleegd 27 februari 2025).

INA, Charles de Gaulle – paroles publiques, inv.nr. 00382, Conférence de presse du 31 janvier 1964, <https://fresques.ina.fr/de-gaulle/fiche-media/Gaulle00382/conference-de-presse-du-31-janvier-1964.html> (geraadpleegd 12 december 2024).

INA, Charles de Gaulle – paroles publiques, inv.nr. 00082, Allocution du 18 octobre 1962 (élection du président de la République au suffrage universel), <https://fresques.ina.fr/de-gaulle/fiche-media/Gaulle00382/conference-de-presse-du-31-janvier-1964.html> (geraadpleegd 12 december 2024).

INA, Charles de Gaulle – paroles publiques, inv.nr. 00007, Discours de Bayeux (16 juni 1946), <https://fresques.ina.fr/de-gaulle/fiche-media/Gaulle00007/discours-de-bayeux.html> (geraadpleegd 10 februari 2025)

Institut Georges Pompidou, Message au Parlement (3 avril 1973), <https://www.georges-pompidou.org/node/1745> (geraadpleegd 18 december 2024).

Institut Georges Pompidou, Discours de Georges Pompidou, ‘Conférence de presse à l’Élysée’ (16 maart 1972), <https://www.georges-pompidou.org/portail-archives/conference-presse-lelysee-16-mars-1972> (geraadpleegd 16 december 2024).

Institut Georges Pompidou, Discours de Georges Pompidou, ‘Déclaration de politique générale à l'Assemblée nationale’ (13 avril 1966), <https://www.georges-pompidou.org/portail-archives/declaration-politique-generale-lassemblee-nationale-13-avril-1966> (geraadpleegd 14 december 2024).

Vie publique, Collection des discours publics, ‘Programme électoral de M. François Bayrou, président du Mouvement démocrate (Modem) et candidat à l'élection présidentielle 2012, intitulé “La France solidaire”’ (1 maart 2012), <https://www.vie-publique.fr/discours/184661-programme->

electoral-de-m-francois-bayrou-president-du-mouvement-democr (geraadpleegd 7 januari 2025).

Vie publique, Collection des discours publics, 'Déclaration de M. François Bayrou, président de l'UDF et candidat à l'élection présidentielle de 2007, sur les différents objectifs de son programme présidentiel' (3 avril 2007), <https://www.vie-publique.fr/discours/166332-francois-bayrou-03042007-udf-election-presidentielle-2007-programme> (geraadpleegd op 5 januari 2025).

Politieke programma's

'110 propositions pour la France', *Le Poing et la Rose* 91 (februari 1981) 12-15, <https://archives-socialistes.fr/les-collections/les-publications/les-journaux/le-poing-et-la-rose> (geraadpleegd 25 januari 2025).

En Marche!, *Programme* (2016)

Kranten en bladen

Brouwer, Aart, 'Edouard Balladur', *De Groene Amsterdammer* 8 (22 februari 1995), <https://www.groene.nl/artikel/edouard-balladur> (geraadpleegd 10 januari 2025).

Courage, Sylvain, 'Macron, le nouveau Pompidou!', *Le Nouvel Obs* (31 augustus 2016), <https://www.nouvelobs.com/politique/election-presidentielle-2017/20160831.OBS7212/macron-le-nouveau-pompidou.html> (geraadpleegd 10 februari 2025).

Descamps, Lucile, 'Législatives: entre 285 et 315 triangulaires possibles après le premier tour', *Le Parisien* (1 juli 2024), <https://www.leparisien.fr/elections/legislatives/legislatives-2024-vers-un-nombre-record-de-triangulaires-a-l-issue-du-premier-tour-30-06-2024-VF5REUFN6ZGVVO6A6FO7BJEO34.php> (geraadpleegd 14 december 2024).

Ferry, Luc, 'Luc Ferry: "Pourquoi je ne suis pas centriste"', *le Figaro* (28 februari 2018), <https://www.lefigaro.fr/vox/politique/2018/02/28/31001-20180228ARTFIG00296-luc-ferry-pourquoi-je-ne-suis-pas-centriste.php> (geraadpleegd 22 februari 2025).

Portevin, Catherine, 'François Bayrou, Tzvetan Todorov. Exercice d'équilibre', *Philosophie magazine* 57 (maart 2012), <https://www.philomag.com/articles/francois-bayrou-tzvetan-todorov-exercice-dequilibre> (geraadpleegd 18 december 2024).

—Le Monde

Audureau, William, 'Tout comprendre à la dissolution de l'Assemblée nationale : conditions, précédents, conséquences...', *Le Monde* (14 juni 2024), https://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2024/06/09/qu-est-ce-que-la-dissolution-de-l-assemblee-nationale_6238345_4355770.html (geraadpleegd 12 december 2024).

Belouezzane, Sarah, en Solenn de Royer, 'Xavier Bertrand: "Je suis favorable à un mandat unique de six ans non renouvelable"', *Le Monde* (23 september 2020), <https://www.lemonde.fr/politique/article/2020/09/23/xavier-bertrand-je-suis-favorable-a-un->

mandat-unique-de-six-ans-non-renouvelable_6053274_823448.html (geraadpleegd 18 december 2024).

Bezat, Jean-Michel, 'Que reste-t-il du septennat écourté de Georges Pompidou ? Une nostalgie', *Le Monde* (1 april 2024), https://www.lemonde.fr/idees/article/2024/04/01/que-reste-t-il-du-septennat-ecourte-de-georges-pompidou-une-nostalgie_6225474_3232.html (geraadpleegd 4 januari 2025).

Cassini, Sandrine, 'Budget: la décision du PS de ne pas censurer le gouvernement Bayrou secoue le NFP sans le rompre', *Le Monde*, https://www.lemonde.fr/politique/article/2025/02/04/budget-la-decision-du-ps-de-ne-pas-censurer-le-gouvernement-bayrou-secoue-le-nouveau-front-populaire-sans-le-rompre_6530416_823448.html (geraadpleegd 5 februari 2025).

D'Angelo, Robin, 'Elections européennes : à Lille, le parti présidentiel Renaissance lance la campagne de sa tête de liste, Valérie Hayer', *Le Monde* (10 maart 2024), https://www.lemonde.fr/politique/article/2024/03/10/elections-europeennes-a-lille-le-parti-presidentiel-renaissance-lance-la-campagne-de-sa-tete-de-liste-valerie-hayer_6221089_823448.html (geraadpleegd 2 december 2024).

'François Bayrou lance sa campagne présidentielle à Lille', *Le Monde* (15 december 2006), https://www.lemonde.fr/societe/article/2006/12/15/francois-bayrou-lance-sa-campagne-presidentielle-a-lille_845931_3224.html (geraadpleegd 12 februari 2025).

Goar, Matthieu, 'Anatomie d'un front républicain aux législatives 2024: un barrage qui a d'abord profité à Ensemble', *Le Monde* (8 juli 2024), https://www.lemonde.fr/politique/article/2024/07/08/anatomie-d-un-front-republicain-aux-legislatives-2024-un-barrage-qui-a-d-abord-profite-a-ensemble_6247899_823448.html (geraadpleegd 2 december 2024).

Jakubyszyn, Christophe, 'Commissions "Sarkozy", promesses et échecs', *Le Monde* (28 maart 2008), https://www.lemonde.fr/politique/article/2008/03/28/commissions-sarkozy-promesses-et-echecs_1028459_823448.html (geraadpleegd 2 maart 2025).

Jaxel-Truer, Pierre, 'La journée où François Bayrou a décidé de faire "le choix de François Hollande"' (3 mei 2012), https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2012/article/2012/05/03/francois-bayrou-fait-le-choix-de-francois-hollande-mais-ne-donne-pas-de-consigne-de-vote_1695607_1471069.html (geraadpleegd 5 februari 2025).

'M. Bayrou se prononce pour une VIe République', *Le Monde* (16 december 2005), https://www.lemonde.fr/societe/article/2005/12/16/francois-bayrou-se-prononce-pour-une-vie-nbsp-republique_722305_3224.html (geraadpleegd 12 december 2024).

—Le Point

Gallois, Claire, 'Macron et les cendres de Pompidou', *Le Point* (6 juni 2016), https://www.lepoint.fr/debats/gallois-macron-et-les-cendres-de-pompidou-06-06-2016-2044642_2.php (geraadpleegd 12 februari 2025).

Revol, Michel, 'Comment le Sphinx s'acharna sur Rocard', *Le Point* (29 november 2012), https://www.lepoint.fr/politique/comment-le-sphinx-s-acharna-sur-rocard-29-11-2012-1695092_20.php (geraadpleegd 18 december 2024).

—Libération

Boiteau, Victor, 'Proportionnelle en 1986 : «C'était un coup politique de Mitterrand»', *Libération* (20 februari 2021), https://www.liberation.fr/politique/proportionnelle-en-1986-cetait-un-coup-politique-de-mitterrand-20210220_XQE5EOMTNRALTHP64S72N7LPHM/ (geraadpleegd 9 februari 2025).

Duhamel, Alain, 'Le retour du bonapartisme', *Libération* (22 augustus 2007), https://www.liberation.fr/tribune/2007/08/22/le-retour-du-bonapartisme_100267/ (geraadpleegd 8 februari 2025).

Manenti, Pierre, geïnterviewd door Lilian Alemagna, '«On peut voir le projet d'Emmanuel Macron comme éminemment gaulliste»', *Libération* (9 november 2021), https://www.liberation.fr/politique/on-peut-voir-le-projet-demmanuel-macron-comme-eminemment-gaulliste-20211109_YVJMCQZYLZH4BDEBR4PQZW27DI/ (geraadpleegd 16 december 2024).

Secundaire bronnen

Boeken, bundels en artikelen

Bahro, Horst, Bernhard H. Bayerlein en Ernst Veser, 'Duverger's concept: Semi-presidential government revisited', *European Journal Of Political Research* 34 (1998) 201–224. doi: 10.1023/a:1006997512807.

Baldini, Gianfranco en Adriano Pappalardo, 'Majoritarian Systems' in: Idem, *Elections, Electoral Systems and Volatile Voters* (Londen 2008) 38-59.

Bergounioux, Alain en Jean-François Merle, *Le rocardisme: Devoir d'inventaire* (Parijs 2018).

Bergounioux, Alain en Gérard Grunberg, 'Les socialistes et le pouvoir', *Esprit* 2 (2006) 115-129.

Berstein, Serge en Pierre Milza, *Tome 3: de 1958 à nos jours*. Histoire de la France au XXe siècle (Parijs 2009).

Berstein, Serge, 'L'élection présidentielle dans le jeu politique français (1965-2005)', *Parlement[s], Revue d'histoire politique* 4 (2005) 54-74.

Berstein, Serge, 'Le centre à la recherche de sa culture politique', *Vingtième Siècle. Revue d'histoire* (1994) 19–24. doi: 10.2307/3771252.

Bonhomme, Éric, 'Comment le "coup d'État" est resté "permanent"' in: Idem, *D'une monarchie à l'autre: Histoire politique des institutions françaises 1814-2020* (Malakoff 2021) 275-289.

Crăiuțu, Aurelian, *Liberalism under siege: the political thought of the French doctrinaires* (Lanham 2003).

Dow, Jay K., 'Party-System Extremism in Majoritarian and Proportional Electoral Systems', *British Journal of Political Science* 41:2 (2011) 341-361. doi: 10.1017/S0007123410000360.

- Duhamel, Éric, 'François Mitterrand en guerre d'Algérie, enjeu de pouvoir, enjeu de mémoire' in: Serge Wolikow, *Traces de la guerre d'Algérie: 40 ans de turbulences dans la vie politique française* (1995) 41-66.
- Duhamel, Olivier, 'Macron ou l'illusion de la République gaullienne', *Pouvoirs* 166 (2018). doi: 10.3917/pouv.166.0005.
- Duhamel, Olivier, *La gauche et la Ve République* (Parijs 1980).
- Duverger, Maurice, *Les partis politiques* (Parijs 1992).
- Duverger, Maurice, 'A New Political System Model: Semi-Presidential Government', *European Journal of Political Research* 8:2 (1980) 165-187. doi: 10.1111/j.1475-6765.1980.tb00569.x.
- Duverger, Maurice, *La monarchie républicaine* (Parijs 1974).
- Duverger, Maurice, 'L'éternel marais. Essai sur le centrisme français', *Revue française de science politique* 14:1 (1964) 33-51.
- Elgie, Robert, 'The Election of Emmanuel Macron and the New French Party System: A Return to the *éternel marais*?', *Modern & Contemporary France* 26:1 (2017) 15-29. doi: 10.1080/09639489.2017.1408062.
- Elgie, Robert, 'Duverger, Semi-presidentialism and the Supposed French Archetype' in: Emiliano Grossman en Nicolas Sauger eds., *France's Political Institutions at 50* (Londen 2013) 6-25. doi: 10.4324/9781315869032.
- Elgie, Robert, 'Semi-Presidentialism: An Increasingly Common Constitutional Choice' in: Robert Elgie, Sophia Moestrup en Wu Yu-Shan eds., *Semi-Presidentialism and Democracy* (Londen 2011) 1-20.
- Fize, Michel, 'Quel avenir pour la "République monarchique"?', *Revue politique et parlementaire* 1096 (2020) 175-180, <https://www.revuepolitique.fr/quel-avenir-pour-la-republique-monarchique-2> (geraadpleegd 9 december 2024).
- Furet, François, 'L'énigme française', *le Débat* 96 (1997) 43-49.
- Furet, François, Jacques Julliard en Pierre Rosanvallon, *La République du centre: la fin de l'exception française* (Parijs 1989).
- Furet, François, 'Droite, gauche, centre. L'exception française: fin ou recommencement?', *le Débat* 52 (1988) 11-14.
- Garrigues, Jean, 'La présidentielle a quarante ans', *Parlement[s]*, *Revue d'histoire politique* 4 (2005) 2-3.
- Grossman, Emiliano en Nicolas Sauger, 'The End of Ambiguity? Presidents versus Parties or the Four Phases of the Fifth Republic' in: Idem, *France's Political Institutions at 50* (Londen 2013) 181-195. doi: 10.4324/9781315869032.

- Grossman, Emiliano, 'The President's Choice? Government and Cabinet Turnover under the Fifth Republic' in: Emiliano Grossman en Nicolas Sauger eds., *France's Political Institutions at 50* (Londen 2013) 26-44. doi: 10.4324/9781315869032.
- Guieu, Jean-Michel en Georges Saunier, 'Préface' in: François Mitterrand, *Le Coup d'État permanent*. Le goût des idées, Jean-Claude Zylberstein ed. (Parijs 2010).
- Guillaume, Sylvie, *Les rebelles de la politique: Posture ou sincérité?* (Malakoff 2022).
- Guillaume, Pierre, en Sylvie Guillaume, *Réformes et réformisme dans la France contemporaine* (Parijs 2012).
- Guillaume, Sylvie ed., *Le centrisme en France aux XIXe et XXe siècles: un échec?* (Pessac 2005).
- Guillaume, Sylvie, 'Le "cartel des non"', *Parlement[s], Revue d'histoire politique* HS1 (2004) 45-64.
- Hooghe, Liesbeth en Gary Marks, 'Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage', *Journal of European Public Policy* 25:1 (2018) 109-135. doi: 10.1080/13501763.2017.1310279.
- Ignazi, Piero, 'The failure of mainstream parties and the impact of new challenger parties in France, Italy and Spain', *Italian Political Science Review* 51 (2021). doi: 10.1017/ipo.2020.26.
- Julliard, Jacques, 'La tentation du Prince-Président', *Pouvoirs* 41 (1987) 27-36.
- Lachaise, Bernard, 'Le parcours de Simone Veil (1927-2017) dans la vie politique française', *Parlement[s], Revue d'histoire politique* 39 (2024) 269–283. doi: 10.3917/parl2.039.0269.
- Lamarque, Gwénael, 'La Monarchie de Juillet: une monarchie du centre? Le "juste-milieu": évolutions et contradictions de la culture orléaniste juillet 1830-février 1848' in: Sylvie Guillaume ed., *Le centrisme en France aux xixe et xxe siècles: un échec?* (Pessac 2005).
- Lane, Jan-Erik en Svante Ersson, 'French Politics: the Virtues of Majoritarian Democracy', *French Politics* 1 (2003) 119-134. doi: 10.1057/palgrave.fp.8200013.
- Lesourne, Jacques, *Le modèle français: grandeur et décadence* (Parijs 1998).
- Lijphart, Arend, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-six Countries* (New Haven 1999).
- Mény, Yves, 'France: The construction and reconstruction of the centre, 1945–86', *West European Politics* 10:4 (1987) 52–69. doi: 10.1080/01402388708424651.
- Quermonne, Jean-Louis, 'La présidence de la République et le système de partis', *Pouvoirs* 41 (1987) 93–113.
- Rémond, René, *Les Droites aujourd'hui* (Parijs 2005).
- Rémond, René, *Les droites en France* (4de druk; Parijs 1982). doi: 10.14375/np.9782700702606.
- Ricœur, Paul. *Politique, économie et société: Ecrits et conférences 4* (Parijs 2019).

- Rioux, Jean-Pierre, *Gouverner au centre: la politique que nous n'aimons pas* (Parijs 2020).
- Rioux, Jean-Pierre, *Les centristes: de Mirabeau à Bayrou* (Parijs 2011).
- Rosanvallon, Pierre, *Le Bon Gouvernement* (Parijs 2015).
- Rozenberg, Olivier, 'Les périls du semi-présidentialisme', *Pouvoirs* 184 (2023) 37–50. doi: 10.3917/pouv.184.0037.
- Sartori, Giovanni, *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes* (Hampshire en Londen 1994). doi: 10.1007/978-1-349-22861-4.

Internetbronnen

- Duhamel, Olivier, 'Inside Macron's Mind: A Tint of Paul Ricœur', *Institut Montaigne*, <https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/inside-macrons-mind-tint-paul-ricoeur> (geraadpleegd 12 januari 2025).
- Grunberg, Gérard, 'Le pari perdu d'Emmanuel Macron', *Telos* (1 juli 2024), <https://www.telos-eu.com/fr/politique-francaise-et-internationale/le-pari-perdu-demmanuel-macron.html> (geraadpleegd 28 november 2024).
- Grunberg, Gérard, 'Macronisme et bonapartisme', *Telos* (30 juni 2017), <https://www.telos-eu.com/fr/politique-francaise-et-internationale/macronisme-et-bonapartisme.html> (geraadpleegd 20 december 2024).
- Hussonnois-Alaya, Céline, 'Ce que signifie le président "jupitérien" que souhaite incarner Macron', *BFMTV* (18 mei 2017), https://www.bfmtv.com/politique/elysee/ce-que-signifie-le-president-jupiterien-que-souhaite-incarner-macron_AN-201705180028.html (geraadpleegd 8 december 2024).
- 'Le président de la République, un "monarque républicain"?', *Vie publique*, (13 januari 2023). <https://www.vie-publique.fr/fiches/19417-le-president-de-la-republique-un-monarque-republicain> (geraadpleegd 4 december 2024).
- Schofield, Hugh, 'François Bayrou commands respect - but can he save France from crisis?', *BBC* (13 december 2024), <https://www.bbc.com/news/articles/cy9qv79n40zo> (geraadpleegd 16 december 2024).
- Vasak, Stanislas, Nathalie Lopes en Éric Chaverou, 'Georges Pompidou: le mythe des "années bonheur"', *Radio France* (23 juni 2019), <https://www.radiofrance.fr/franceculture/georges-pompidou-le-mythe-des-annees-bonheur-7354558> (geraadpleegd 7 februari 2025).
- Vie publique, 'La réforme de 2008 sur la modernisation des institutions', <https://www.vie-publique.fr/eclairage/268318-la-reforme-de-2008-sur-la-modernisation-des-institutions> (geraadpleegd 16 december 2024).